

Effie Nicolaou

**cartography of the
boundaries along the**

dead zone

in nicosia | potential scenarios for the future

Supervisor: Sophia Vyzoviti



Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: INSTEAD - Parapoesis

Διπλωματική εργασία:

Χαρτογραφήσεις του ορίου της Νεκρής Ζώνης στην Λευκωσία | πιθανά σενάρια για το μέλλον

Μια πόλη μπορεί να θεωρηθεί διαιρεμένη για διάφορους λόγους που αφορούν πολιτικές αλλαγές, πολιτισμικές ή φυλετικές διαφορές, αλλά και φυσικά όρια τα οποία αποτελούν τμήμα του φυσικού ανάγλυφου. Υπάρχουν πόλεις οι οποίες βρίσκονται εξαρχής διαιρεμένες λόγω του φυσικού και γεωγραφικού τοπίου: φυσικά όρια όπως τα ποτάμια και η θάλασσα διαιρούν τις πόλεις σε δύο τμήματα και άλλες που αναπτύσσονται στα σύνορα δύο διαφορετικών κρατών.

Σε άλλες περιπτώσεις ενιαίες πόλεις βρίσκονται διαιρεμένες έπειτα από πολιτικές διαδικασίες και λόγω πολιτικών ταραχών, όπως η περίπτωση της Λευκωσίας, η οποία έπειτα από την τουρκική κατοχή διαιρέθηκε σε δύο τμήματα μέσω μιας Νεκρής Ζώνης η οποία αναφέρεται και ως Πράσινη Γραμμή.

Ο χώρος της Νεκρής Ζώνης αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο τοπίο του αστικού χώρου της Λευκωσίας λόγω των συνθηκών του απαγορευμένου και άβατου χώρου, όπου παραμένει στο μεγαλύτερο τμήμα του ανενεργό για περίπου μισό αιώνα. Στο πέρασμα των χρόνων ο χώρος αυτός μετατρέπεται σε ένα εμβληματικό τοπόσημο και σε ένα διπλό σύμβολο για τους κατοίκους της πόλης αλλά και ολόκληρης της Κύπρου, το οποίο φέρει όλα τα στοιχεία της μνήμης και της ιστορίας της μέσα από την διπλή ερμηνεία των δύο αντιμαχόμενων κοινοτήτων.

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην περιοχή της Νεκρής Ζώνης στην ευρύτερη περιοχή της Λευκωσίας, όπου μέσα από την τεκμηρίωση, την καταγραφή και την χαρτογράφηση της, αναζητείται η χωρική και αντιληπτική συνθήκη του ορίου αλλά και η συνθήκη εντός του χώρου αυτού. Μέσα από αυτή την διαδικασία αναζητούνται τα πιθανά σενάρια για το μέλλον της Νεκρής Ζώνης όσον αφορά την επαναδραστηριοποίηση και επανένταξή της στο αστικό τοπίο.

Φοιτήτρια: Έφη Νικολάου

Επιβλέπουσα: Σοφία Βυζοβίτη



University of Thessaly
Department of Architecture
Postgraduate program | INSTEAD - Parapoesis

Master Thesis:

Cartography of the boundaries along the Dead Zone in Nicosia | potential scenarios for the future

A city can be considered as a divided city for several reasons related to political changes, cultural or racial differences, and physical limits that are part of the natural terrain. Some cities are originally divided due to the physical and geographical landscape: natural boundaries such as rivers or the sea, divide cities into two parts while others develop at the border of two states.

In other cases, unified cities are divided after political processes and due to political riots, as in the case of Nicosia, which after the Turkish occupation was divided into two parts by a *Dead Zone* which is mentioned also as the *Green Line*.

Nicosia's Dead Zone constitutes a very unique space in the urban landscape due to the prohibited conditions and inviolate space that remains inactive for about half a century. Over the years this space turned into an emblematic landmark and a double symbol for the city's residents, which presents the memory and the history through the dual interpretation of the two conflicted communities.

This research focuses on Nicosia's Dead Zone, where through documentation, recording and mapping, sought the spatial and perceptual conditions of the boundaries as well as the conditions within the area. Possible scenarios for the future of the Dead Zone are sought through this process, regarding the reactivation and the reintegration of the Dead Zone in the urban landscape.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Λευκωσία / Πράσινη Γραμμή / Νεκρή Ζώνη

_Ιστορικό υπόβαθρο

_Χάραξη – Γεωμετρία Νεκρής Ζώνης

_status quo

Περιγραφή μελέτης

_μεθοδολογία

Περιγραφή περιοχής μελέτης

Σχεδιαστική αποτύπωση ορίων

_Borders + Boundaries

Περιεχόμενο Νεκρής Ζώνης

_Διεθνές Αεροδρόμιο Λευκωσίας

_οδός Πριάμου

_οδός Σάββα Ροτσίδη + οδός Διομήδους

_Λήδρα Πάλας_Checkpoint B

_οδός Ερμού + οδός Λήδρας

_Περιοχή Ομορφίτα

_Περιοχή Καϊμακλί

Επίλογος

1. Εισαγωγή

Μια πόλη μπορεί να θεωρηθεί διαιρεμένη για διάφορους λόγους που αφορούν πολιτικές αλλαγές, πολιτισμικές ή φυλετικές διαφορές, αλλά και φυσικά όρια τα οποία αποτελούν τμήμα του φυσικού ανάγλυφου. Υπάρχουν πόλεις οι οποίες βρίσκονται εξαρχής διαιρεμένες λόγω του φυσικού και γεωγραφικού τοπίου: φυσικά όρια όπως τα ποτάμια και η θάλασσα διαιρούν τις πόλεις σε δύο τμήματα –με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πόλη της Κωνσταντινούπολης η οποία αναπτύσσεται εκατέρωθεν των στενών του Βοσπόρου– και άλλες που αναπτύσσονται στα σύνορα δύο διαφορετικών κρατών, όπως το παράδειγμα του Bristol Tennessee και του Bristol Virginia, στις Ηνωμένες Πολιτείες και των πόλεων Baarle-Hertog και Baarle-Nassau¹, οι οποίες βρίσκονται στα σύνορα Βελγίου και Ολλανδίας. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις οι πόλεις αυτές λειτουργούν ως ενιαίες σε επίπεδο αστικού χώρου και λειτουργίας, παρόλο που διοικητικά ανήκουν σε διαφορετικά κράτη/πολιτείες.

Άλλη περίπτωση διαιρεμένων πόλεων συναντάται σε ενιαίες πόλεις οι οποίες διαιρέθηκαν εκ των υστέρων λόγω πολιτικών ταραχών και μέσα από πολιτικές διαδικασίες. Τέτοιες είναι η περίπτωση της Λευκωσίας, η οποία παραμένει η τελευταία διαιρεμένη πόλη και πρωτεύουσα στην Ευρώπη λόγω της τουρκικής κατοχής, αλλά και της Ιερουσαλήμ, η οποία βρίσκεται διαιρεμένη σε ανατολική και δυτική λόγω της διαμάχης Ισραήλ και Παλαιστίνης.

Αντίστοιχα παραδείγματα διαιρεμένων πόλεων στο παρελθόν υπήρξαν το Βερολίνο και η Βηρυτός. Οι πόλεις αυτές λόγω των πολιτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ζητημάτων αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν διαχωριστικές ζώνες διαιρώντας τις σε δύο ανεξάρτητα τμήματα. Αν και τα όρια αυτά δημιουργήθηκαν ως προσωρινές λύσεις, κατέληξαν σε μόνιμους ή μακροχρόνιους διαχωρισμούς τόσο των κατοίκων όσο και της ίδιας της πόλης².

Το Βερολίνο με την κλιμάκωση των εντάσεων ανάμεσα στους Σοβιετικούς και στους Δυτικούς, το 1961 διαχωρίζεται με την κατασκευή ενός τείχους σε Ανατολικό και Δυτικό τμήμα. Το 1989 με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης το τείχος γκρεμίζεται και μέσα στα επόμενα χρόνια μέσα από διάφορες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις επιχειρείται η επανένωση και ενοποίηση της πόλης.

Στην περίπτωση της Βηρυτού, ο εμφύλιος ανάμεσα στη χριστιανική και τη μουσουλμανική κοινότητα, από το 1975 έως το 1990, οδηγεί στη διαμόρφωση μιας διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στις δύο κοινότητες, διαιρώντας την πόλη σε δύο τμήματα, με την διαμόρφωση ζωνών προστασίας ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Με το τέλος των μακροχρόνιων εχθροπραξιών και την απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων καταργούνται τα φυσικά όρια που διαχωρίζουν την πόλη. Μετά το 1990, επιχειρείται η ανοικοδόμηση του κέντρου της πόλης μέσω ενός μεγάλου πολεοδομικού σχεδιασμού που αφορά τον επανασχεδιασμό της πόλης καταργώντας τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες της προπολεμικής της κατάστασης και μετατρέποντάς την σε εμπορικό, οικονομικό και τουριστικό κέντρο³.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, παρόλο που τα φυσικά όρια καταργήθηκαν, η μακροχρόνια ύπαρξη του διαχωρισμού επηρέασε το μέλλον των πόλεων, αφού τα όρια και η πρότερη κατάσταση της καθημερινότητας συνεχίζει να παραμένει αισθητή στη μνήμη αλλά και στην καθημερινότητα των πόλεων και των κατοίκων τους.

Μέσα από τα παραδείγματα των δύο αυτών πόλεων και τα αποτελέσματα που επέφερε ο διαχωρισμός στο μέλλον τους, αναζητούνται τα πιθανά σενάρια για το μέλλον της πόλης της Λευκωσίας. Σε μια ενδεχόμενη λύση του κυπριακού προβλήματος, η πόλη θα βρεθεί αντιμέτωπη με σοβαρά ερωτήματα για το πώς θα αντιμετωπιστεί η ιστορία της που αποτυπώνεται στην αστική μορφολογία της μέσα από την ύπαρξη της Νεκρής Ζώνης.

¹ The Curious Case of Baarle-Nassau and Baarle-Hertog, <http://www.amusingplanet.com/2012/11/the-curious-case-of-baarle-nassau-and.html>

² Jon Calame, Esther Charlesworth, Lebbeus Woods, *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia*, p. 1

³ Michael F. DAVIE, *A Post-War Urban Geography of Beirut*, EURAMES Conference, Warwick, July 1993

2. Λευκωσία / Πράσινη Γραμμή / Νεκρή Ζώνη

Ιστορικό υπόβαθρο

Η Λευκωσία είναι μια μεσαιωνική περιτειχισμένη πόλη και η πρωτεύουσα της Κύπρου, η οποία μέχρι και σήμερα βρίσκεται διαιρεμένη, παραμένοντας η τελευταία διαιρεμένη πρωτεύουσα της Ευρώπης, μετά και την πτώση του τείχους του Βερολίνου το 1989.

Ο διαχωρισμός προέκυψε έπειτα από τις συνεχείς συγκρούσεις των δύο κοινοτήτων –Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων– που κατοικούσαν στο νησί. Έτσι το 1963 εγκαθιδρύεται στο νησί η ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών, διαχωρίζοντας τις δύο κοινότητες με την Πράσινη Γραμμή. Η γραμμή αυτή διαιρεί την πόλη της Λευκωσίας σε βόρειο και νότιο τμήμα. Το σύνορο αυτό παραμένει απροσπέλαστο καθόλη την διάρκεια των δικαιοδικών διαταραχών. Το 1968 με την χαλάρωση των απαγορευτικών και περιοριστικών μέτρων των Τουρκοκυπρίων προς τον ελληνοκυπριακό τομέα το όριο γίνεται πιο διαπερατό, αν και για τους Ελληνοκύπριους η πρόσβαση προς τον βορρά συνεχίζει να είναι απαγορευτική.

Μετά την τουρκική εισβολή το 1974, η διαίρεση του νησιού και κατ' επέκταση της Λευκωσίας, μονιμοποιείται και επεκτείνεται ανατολικά και δυτικά διαμορφώνοντας παράλληλα μια ζώνη προστασίας ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές η οποία ονομάζεται *Νεκρή Ζώνη*. Πρόκειται για μια ζώνη στην οποία η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας έχει παραχωρήσει δικαίωμα ελέγχου στα Ηνωμένα Έθνη για διατήρηση του status quo, που απαγορεύει την πρόσβαση εντός της τόσο για τους Ελληνοκύπριους όσο και για τους Τουρκοκύπριους.

Το 2003 με το άνοιγμα του οδοφράγματος στην περιοχή του ξενοδοχείου *Λήδρα Πάλας* και της οδού Λήδρας το 2008, το όριο γίνεται ξανά προσπελάσιμο και από τις δύο πλευρές, σε μια προσπάθεια των δύο κοινοτήτων να συναντηθούν και να μπορέσουν να συνυπάρξουν, κάτι που αποσκοπεί στην μετέπειτα λύση του προβλήματος και ενδεχομένως στην επανένωση της πόλης⁴.

Η ιστορία όμως της διαίρεσης της πόλης βρίσκει τις ρίζες της πολύ νωρίτερα, όταν μετά την κατάληψη της από τους Φράγκους και τους Ενετούς, καταλαμβάνεται τον 16ο αιώνα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία –για περίπου τρεις αιώνες– οπότε και περνά στα χέρια της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, αρχίζει να εμφανίζεται μια εθνοτική διάκριση με βάση τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, ανάμεσα στη μουσουλμανική-τουρκόφωνη και τη χριστιανική-ελληνόφωνη κοινότητα. Έτσι αναπτύσσονται σταδιακά διακριτές συνοικίες με τους τουρκόφωνους κατοίκους κυρίως στο βόρειο τμήμα και τους ελληνόφωνους στο νότιο τμήμα της πόλης. Οι συνοικίες αυτές ενώνονται με μια μεικτή εμπορική ζώνη στο κέντρο της μεσαιωνικής πόλης, που μετέπειτα ονομάζεται οδός Ερμού, και που προηγουμένως αποτελούσε ένα φυσικό όριο λόγω της ύπαρξης του Πεδιαίου ποταμού, ο οποίος διέσχισε και διαχώριζε την πόλη σε δύο τμήματα.

Με την έναρξη της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί το 1878, αρχίζει να εμφανίζεται μια εκστρατεία υποστηριζόμενη από τους Ελληνοκύπριους, για την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα –στα πλαίσια της Μεγάλης Ιδέας– που ονομάζεται Ένωση. Στα πλαίσια αυτά οι Ελληνοκύπριοι ξεγεύονται κατά των Βρετανών με αποκορύφωμα τον απελευθερωτικό αγώνα που αρχίζει το 1955.

Ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών Χάρολντ Μακμίλαν, θορυβημένος από την κλιμάκωση της βίας στο νησί, συγκαλεί κεκλεισμένων των θυρών τριμερή συνάντηση με την Τουρκία και την Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Λονδίνου τον Αύγουστο του 1955. Η συνάντηση αυτή, στην οποία οι Κύπριοι ηγέτες δεν είχαν προσκληθεί, δεν οδηγεί σε αποκλιμάκωση αλλά αντίθετα, εντείνει τις τουρκικές ανησυχίες σχετικά με το μέλλον της Κύπρου και την ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων πολιτών, κλιμακώνοντας έτσι την ένταση ανάμεσα στην τουρκική και ελληνική κοινότητα.

Η κλιμάκωση αυτή κορυφώνεται το 1956, όταν αρχίζουν τα πρώτα επεισόδια με βίαιες επιθέσεις εναντίον ελληνικών καταστημάτων στην Κεντρική Δημοτική Αγορά και στην οδό Ερμού, έπειτα από την εκτέλεση ενός Τουρκοκύπριου από μέλη της οργάνωσης ΕΟΚΑ⁵.

Προς αποφυγή περαιτέρω συγκρούσεων οι Άγγλοι προχωρούν στην πρώτη μορφή διχοτόμησης της Λευκωσίας, τοποθετώντας στην οδό Ερμού τα πρώτα συρματοπλέγματα, διαχωρίζοντας έτσι την

⁴ Sharing space in divided cities, Briefing Paper 4, Conflict in Cities, November 2012

⁵ Η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγανιστών (ΕΟΚΑ) ήταν οργάνωση των Ελλήνων της Κύπρου που έδρασε κατά την χρονική περίοδο 1955-1959 για την ελευθερία της Κύπρου από την Βρετανική κυριαρχία, εθνική αυτοδιάθεση και την ένωσή της με την Ελλάδα.

ελληνική και την τουρκική συνοικία της πόλης. Η γραμμή ονομάζεται «Γραμμή Μείσον-Ντίξον» και λειτουργεί ως ένα προσωρινό μέτρο μέχρι την λήξη των εντάσεων.

Η διαχωριστική γραμμή καταργείται το 1960 μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας με τις συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου.

Μέχρι τα τέλη του 1963, τα συνταγματικά πλαίσια που προβλέπονται από τις συμφωνίες εγκαταλείπονται στον απόηχο της έντονης πολιτικής αναταραχής σχετικά με τις προτεινόμενες – από την Κυπριακή Δημοκρατία– συνταγματικές τροποποιήσεις, κάτι που οδηγεί στην αναζωπύρωση της διαμάχης μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

Η κορύφωση των επεισοδίων οδηγεί σε μια εκ νέου διχοτόμηση, ως προσωρινό μέτρο –με την Ερμού να αποτελεί για άλλη μια φορά το όριο ανάμεσα στις δύο πλευρές– ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται και μια ουδέτερη ζώνη, υπό τον έλεγχο σε πρώτη φάση του βρετανικού στρατού και μετέπειτα των Ηνωμένων Εθνών, για την διασφάλιση της ασφάλειας στην περιοχή .

Έτσι τοποθετούνται συρματοπλέγματα, κατασκευάζονται οδοφράγματα, αναχώματα και άλλες οχυρώσεις, που διασχίζουν το νησί, με ιδιαίτερη όμως έμφαση στο όριο που διαπερνά την Λευκωσία. Για την διαδικασία της οχύρωσης ακολουθούνται τα τυπικά στρατιωτικά πρωτόκολλα προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί η επαφή ανάμεσα στις δύο αντίπαλες κοινότητες και να μεγιστοποιηθεί η αποτελεσματικότητα των ενεργειών παρακολούθησης από τις ειρηνευτικές δυνάμεις.

Με την έναρξη των συνομιλιών για την επίλυση του προβλήματος το 1968, οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο πλευρές εξομαλύνονται οδηγώντας έτσι σε μια εν μέρει χαλάρωση του διαχωρισμού, με την διάνοιξη του οδοφράγματος της οδού Λήδρας, επιτρέποντας την διέλευση μόνο για τους Τουρκοκύπριους προς τον ελληνοκυπριακό τομέα της Λευκωσίας⁶.

Μέσα στα επόμενα χρόνια το πολιτικό σκηνικό στο νησί εντείνεται, οδηγώντας εντέλει το 1974 στο στρατιωτικό πραξικόπημα των Αθηνών κατά του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η κατάσταση αυτή ανοίγει τον δρόμο στην Τουρκία να εισβάλει στο νησί, υλοποιώντας έτσι τις μακρόχρονες διεκδικήσεις της για το βόρειο τμήμα της Κύπρου⁷.

Οι τουρκικές δυνάμεις καταλαμβάνουν το 37% του νησιού διαχωρίζοντας το νησί με την γραμμή «Ατίλα» η οποία ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό την προηγούμενη χάραξη θέτοντας έτσι σε εφαρμογή το σχέδιο διχοτόμησης το οποίο προετοιμάζαν ήδη από το 1964⁸.

Μετά την Κοινή Διακήρυξη της Γενεύης για την σταθεροποίηση της κατάστασης κατασκευάζεται στο νότιο τμήμα –παράλληλα με την γραμμή Ατίλα– μια δεύτερη γραμμή η οποία διαμορφώνει μια ελεγχόμενη από την ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ ζώνη ασφαλείας, εδραιώνοντας έτσι τον μόνιμο πλέον διαχωρισμό του νησιού⁹. Η διαίρεση αυτή είναι εντονότερη στην Λευκωσία καθώς οι επιπτώσεις του διαχωρισμού επιδρούν άμεσα στον ιστό της πόλης, ο οποίος διακόπτεται βίαια, ενώ ο πάλαι ποτέ εμπορικότερος δρόμος της μετατρέπεται σε μια Νεκρή Ζώνη.

⁶ Μακάριος Δρουσιώτης, Ερμού – Λήδρας: Συμπυκνώνουν όλη την ιστορία της Κύπρου, Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία, 04 Δεκεμβρίου 2005

⁷ Ο ιστορικός πρόλογος της έκθεσης της CIA παρουσιάζει ενδιαφέρον μια και υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό την τουρκική ανάλυση για τις εξελίξεις στην Κύπρο: **«Οι τουρκικές διεκδικήσεις στην Κύπρο, και ειδικότερα αυτές που αναφέρονται στη βόρεια περιοχή γύρω από την Κυρήνεια, χρονολογούνται ήδη από τον 16^ο αιώνα. Η Κύπρος, που κατοικείτο από ελληνικό πληθυσμό, κατακτήθηκε το 1571 από τους Τούρκους, οι οποίοι διοίκησαν το νησί ως το 1878, όταν περιήλθε σε βρετανική κατοχή και διακυβέρνηση. Το νησί παρέμεινε, από νομικής απόψεως, τουρκικό έδαφος και προσαρτήθηκε στη Βρετανική Αυτοκρατορία μόνο μετά τον πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1914. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η τουρκική δημοκρατία αποκήρυξε τις διεκδικήσεις της για την Κύπρο, η οποία έγινε αποικία του βρετανικού στέμματος. Η Τουρκία ανανέωσε τις ιστορικές της διεκδικήσεις μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν άρχισε να ανησυχεί για την κατάσταση των 104.000 Τουρκοκυπρίων που ήταν διεσπαρμένοι σε όλο το νησί. Ο αγώνας υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα, η χρήση βίας και ο ανταρτοπόλεμος εναντίον των Βρετανών το 1955, η βία και οι συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες μεταξύ 1958 και '60 και, τέλος, η ίδρυση της ελληνοκεντρικής ανεξάρτητης δημοκρατίας υπό τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, τον Αύγουστο του 1960, κορύφωσαν την επιθυμία της Άγκυρας για την εδραίωση της παρουσίας της στο νησί... Τον Ιούλιο του 1974 δόθηκε από την Αθήνα η δικαιολογία που από πολύ καιρό περίμενε η Τουρκία για να εισβάλει στην Κύπρο, όταν η ελληνική χούντα σχεδίασε το πραξικόπημα ανατροπής του καθεστώτος του Μακαρίου και επέβαλε μια κυβέρνηση που ήταν σαφώς υπέρ της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα».** [Παπαχελάς, Αλέξης, , Τα 9 σενάρια διχοτόμησης της Κύπρου, Εφημερίδα Το Βήμα, Δημοσίευση 14/04/2001]

⁸ Παπαχελάς, Αλέξης, , Τα 9 σενάρια διχοτόμησης της Κύπρου, Εφημερίδα Το Βήμα, Δημοσίευση 14/04/2001

⁹ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, Πως διασώθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία στη Γενεύη, www.nicoscharalambous.org

__Χάραξη – Γεωμετρία Νεκρής Ζώνης

Η συγκεκριμένη γεωμετρία της Νεκρής Ζώνης η οποία περιγράφεται από δύο παράλληλες γραμμές κατά τον άξονα ανατολής – δύσης προκύπτει μέσα από διάφορες παραμέτρους που σχετίζονται τόσο με τις στρατιωτικές θέσεις που κατείχε η εκάστοτε πλευρά κατά την στιγμή κατάπαυσης του πυρός, όσο και με την ίδια την μορφολογία του χώρου.

Η γραμμή στο βόρειο τμήμα (Γραμμή 1) η οποία ονομάζεται και «Γραμμή Ατίλα» σχεδιάζεται ήδη από το 1955 από την τουρκική πλευρά, με βάση τις διεκδικήσεις της για το βόρειο τμήμα της Κύπρου. Την εφαρμογή και την τελική μορφή της την παίρνει κατά την στρατιωτική εισβολή στο νησί και έπειτα από την Κοινή Διακήρυξη της Γενεύης η οποία προβλέπει, ότι «προς σταθεροποίηση της κατάστασης οι περιοχές της Δημοκρατίας της Κύπρου οι ελεγχόμενες υπό των αντιμαχόμενων δυνάμεων την 30ήν Ιουλίου 1974 και την 22η ώρα Γενεύης δεν θα επεκταθούν» ενώ ταυτόχρονα προβλέπει τη δημιουργία μιας ελεγχόμενης από την ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ ζώνης ασφαλείας «**εις το όριο** των περιοχών των κατεχομένων υπό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων»¹⁰. Επίσης, τα σημεία από όπου περνά καθορίζονται και από τις θέσεις των τουρκοκυπριακών θυλάκων που δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια των δικαιοδικών ταραχών κατά τα προηγούμενα χρόνια.

Η γραμμή στο νότιο τμήμα (Γραμμή 2) προκύπτει έπειτα από τις συμφωνίες για κατάπαυση του πυρός το 1974 μέσα από στρατιωτικές και πολιτικές παραμέτρους και με βάση τις θέσεις που κατέχει η ελληνοκυπριακή πλευρά, σε συνάρτηση με την μορφολογία του χώρου, σε κάθε σημείο από όπου διέρχεται, σε συνδυασμό με τις επιλεγμένες από τα Ηνωμένα Έθνη, περιοχές διαμόρφωσης της νεκρής ζώνης¹¹.

Έτσι στο δυτικό άκρο της Λευκωσίας το όριο προκύπτει από τα υφιστάμενα όρια της συνολικής έκτασης των εγκαταστάσεων του αεροδρομίου Λευκωσίας το οποίο ορίζεται από τα Ηνωμένα Έθνη ως ζώνη προστασίας και εντάσσεται στο καθεστώς της νεκρής ζώνης¹².

Στον αστικό ιστό το όριο προκύπτει από την ίδια την δομή της πόλης. Στην περιοχή εκτός των τειχών, ακολουθεί το όριο της δομημένης έκτασης (βλ. περιοχή Αγ. Δομετίου), διακόπτοντας έτσι την περαιτέρω επέκτασή της προς τον βορρά. Στην εντός των τειχών περιοχή το όριο ακολουθεί την υφιστάμενη διαχωριστική γραμμή του 1963, κατά μήκος της οδού Ερμού, η οποία εξαρχής προκύπτει από την διέλευση του Πεδιαίου ποταμού, που αποτελεί μέχρι και τον 19ο αιώνα ένα φυσικό όριο.

Στο ανατολικό άκρο της πόλης η χάραξη προκύπτει με βάση την φυσική μορφολογία του χώρου ακολουθώντας τις πεδιάδες, οι οποίες αποτελούν την ιδανικότερη λύση από στρατιωτικής άποψης για την καλύτερη φύλαξη των συνόρων¹³.

Η γεωμετρία αυτή αλλάζει κάποιες φορές, μέσα από παράνομες μετακινήσεις των ορίων από την τουρκική πλευρά¹⁴, αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις μέσα από ειδικές συμφωνίες ανάμεσα στις δύο πλευρές και τα Ηνωμένα Έθνη με στόχο την εξυπηρέτηση και την καλύτερη λειτουργία τμημάτων της πόλης σε προβληματικά σημεία¹⁵.

¹⁰ Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, Πως διασώθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία στη Γενεύη

¹¹ Δρ Α. Κακαράς, Κύπρος πραξικόπημα - Ατίλας : Πως συμπεριφέρθηκαν Έλληνες στρατιωτικοί ποιοι έφυγαν τρέχοντας "...Κατά μία άποψη ο συσχετισμός δυνάμεων στην Κύπρο μετά τον ΑΤΤΙΛΑ Ι, το ηθικό των ελληνικών και ελληνοκυπριακών δυνάμεων και οι λοιποί δυσμενείς παράγοντες, όπως και οι θέσεις που πλέον κατείχαν οι Τούρκοι, οδήγησαν το Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς στη σχεδίαση (κατόπιν εντολής του ΑΕΔ) της υποχώρησης στη σημερινή γραμμή. Έτσι προέκυψε η αμαχητί σχεδόν υπόλοιπη κατάληψη εδαφών στον ΑΤΤΙΛΑ ΙΙ, που σήμερα ουσιαστικά είναι κάτι παραπάνω από την περίφημη «γραμμή Γκιουνές»."

¹² The United Nations Protected Area (UNPA) and Nicosia Airport, Επίσημη ιστοσελίδα των Ηνωμένων Εθνών Κύπρου, <http://unficyc.unmissions.org/united-nations-protected-area-unpa-and-nicosia-airport>

¹³ Φ. Αργυρού, Τα νέα Βρετανικά έγγραφα, Διχοτομικά μαθηματικά, Εφημερίδα «Τα Νέα», 19-6-2013

"... Η πόλη της Λευκωσίας παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Υπήρξε η πρωτεύουσα για αρκετούς αιώνες και ήταν η κύρια έδρα της τουρκικής κυβέρνησης πριν από τη βρετανική κατοχή. Επιπλέον 16,5 χιλιάδες Τούρκων ζουν στο βόρειο ήμισυ της παλαιάς πόλης και στα βορειοδυτικά προάστια. Από την άλλη, είναι επίσης σημαντικού συναισθηματικού γοήτρου και εμπορικής αξίας για τους Έλληνες. Έτσι, καμία πλευρά δεν θα θέλει εύκολα να απομακρυνθεί από την πόλη.

...Και επειδή η κανονική διαχωριστική γραμμή που είχαν υπόψη τους βρισκόταν σε περιοχές με βουνά και δάση, η γραμμή έπρεπε για διάφορους λόγους να χαραχτεί σε πεδιάδα, όπου θα μπορούσαν καλύτερα και φρουρούνται τα σύνορα."

¹⁴ Carl Grundy-Wart, EURASIA, World Boundaries, Volume 3, Routledge Publishing, London 1994, p.81

¹⁵ Ένα τέτοιο παράδειγμα συναντάτε στην περιοχή των Κεντρικών Φυλακών Λευκωσίας όπου το όριο της νεκρής ζώνης μετατοπίστηκε για να μπορέσει να εξασφαλιστεί η πρόσβαση στο πίσω μέρος του κτιρίου το οποίο βρισκόταν εντός της νεκρής ζώνης. (Προφορική μαρτυρία Υπεύθυνου Αξιωματικού Αστυνομίας Κύπρου)

_status quo

Ο χώρος της Νεκρής ζώνης παρεμβάλλεται ανάμεσα στις δύο κοινότητες έτσι ώστε να αποτρέψει πιθανές συγκρούσεις ανάμεσά τους. Παρόλο που πλέον η κατάσταση είναι ομαλή, παρατηρούνται κατά καιρούς μεμονωμένα επεισόδια βίας. Παράλληλα, σε πολλά σημεία έχουν παραμείνει ενεργά ναρκοπέδια τα οποία αποτελούν απειλή για την ασφάλεια των πολιτών.

Για όλους αυτούς τους λόγους η περιοχή διέπεται από ένα συγκεκριμένο καθεστώς υπό τον έλεγχο της ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών, που αφορά τις λειτουργίες και την διακίνηση, απαγορεύοντας την πρόσβαση και οποιαδήποτε δραστηριότητα εντός της¹⁶.

Οι αρμοδιότητες των Ηνωμένων Εθνών στη Νεκρή Ζώνη αφορούν επίσης την επιτήρηση της περιοχής για οποιεσδήποτε αλλαγές, π.χ. στον αριθμό των στρατιωτών στα φυλάκια ή οποιαδήποτε επέκταση ή αλλαγή στο χώρο, διασφαλίζοντας τις υπάρχουσες θέσεις των ορίων¹⁷.

*“Ακόμη και η μετακίνηση ενός σάκου άμμου ή ενός βαρελιού για μισό μέτρο μέσα στη νεκρή ζώνη είναι αρκετή για να εμπλέξει τους νέους αξιωματικούς του ΟΗΕ σε διαπραγματεύσεις με τους παραβάτες, στρατιώτες και διοικητές των δύο πλευρών για την αποκατάσταση του status quo.”*¹⁸

Η ειρηνευτική δύναμη, πέρα από την διασφάλιση της ειρήνης και την επιτήρηση της περιοχής, έχει ως κύριο στόχο την αποκατάσταση του προβλήματος. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω διαφόρων δικαιοδικών προγραμμάτων που διενεργεί ως μεσολαβητής, στα πλαίσια των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Όλα τα προγράμματα που διενεργούνται εφαρμόζονται εντός της Νεκρής Ζώνης.

Τα μέτρα αυτά, αφορούν σε πολύ μεγάλο βαθμό την τήρηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας της γης, τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων, εντός της Νεκρής Ζώνης. Στα πλαίσια αυτά, ο ΟΗΕ επεκτείνει τις οικονομικές δραστηριότητες και ιδιαίτερα τη γεωργία, επιτρέποντας την πρόσβαση, για αγροτικούς σκοπούς, στους ιδιοκτήτες κατόπιν ειδικής άδειας.

Για τη διαχείριση των δραστηριοτήτων αυτών έχει θεσμοθετηθεί το ειδικό Τμήμα Πολιτικών Υποθέσεων του ΟΗΕ το οποίο διαχειρίζεται τους τέσσερις αδειοδοτικούς τομείς πρόσβασης εντός της νεκρής ζώνης που εκτός από την γεωργία, αφορούν την κατασκευή κτιρίων ή άλλων κατασκευών, την εργασία (πέραν των αγροτικών εργασιών) και την πρόσβαση για άλλες ειδικές περιπτώσεις¹⁹.

Πέραν αυτών, τα δικαιοδικά προγράμματα περιλαμβάνουν πολλές εκπαιδευτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται σε διάφορα κομβικά σημεία της Νεκρής Ζώνης. Στην περιοχή του Λήδρα Πάλας έχουν πραγματοποιηθεί πλήθος τέτοιων προγραμμάτων²⁰ όπως και σε τέσσερα μεικτά χωριά²¹²².

Μέσα από τις ενέργειες αυτές, η Νεκρή ζώνη καθίσταται τελικά στο σύνολό της, σε ένα ζωντανό χώρο συνύπαρξης αναιρώντας κατά κάποιον τρόπο τον διαχωριστικό της χαρακτήρα.

¹⁶ <http://unficyp.unmissions.org/buffer-zone-permits-0>

¹⁷ Πρώτο θέμα, Οδοιπορικό στη νεκρή ζώνη της Κύπρου με τους ειρηνευτές του ΟΗΕ, (www.protothema.gr/greece/article/357542/odoiporiko-sti-nekri-zoni-tis-kyprou-me-tous-eirineutes-tou-oie/)

¹⁸ Carl Grundy-Wart, EURASIA, World Boundaries, Volume 3, Routledge Publishing, London 1994, p.81 (μετάφραση Ε.Νικολάου)

¹⁹ <http://unficyp.unmissions.org/buffer-zone-permits-0>

²⁰ <http://www.home4cooperation.info/>

²¹ Στην νεκρή ζώνη βρίσκονται τέσσερα μεικτά χωριά (Πύλα, Αθηαίνου, Δένεια, Τρούλλοι) τα οποία διοικούνται από τις νόμιμες αρχές της Κυπριακής Δημοκρατίας με τη βοήθεια των Ηνωμένων Εθνών.

²² <http://unficyp.unmissions.org/>

Περιγραφή μελέτης

Ο χώρος της Νεκρής Ζώνης αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο τοπίο λόγω των συνθηκών του απαγορευμένου και άβατου χώρου, ο οποίος παραμένει στο μεγαλύτερο τμήμα του ανενεργός για περίπου μισό αιώνα. Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην περιοχή της Νεκρής Ζώνης στην ευρύτερη περιοχή της Λευκωσίας, όπου μέσα από την τεκμηρίωση, την καταγραφή και την χαρτογράφηση του χώρου **αναζητείται η χωρική και αντιληπτική συνθήκη του ορίου**.

Η επιτόπια έρευνα εστιάζει στον χώρο εντός της Νεκρής Ζώνης και στα εφαιπόμενα με αυτήν τμήματα του ιστού της πόλης, στο νότιο τμήμα, αλλά και στην πλήρη καταγραφή της χωρικής ποιότητας των ορίων, που σηματοδοτούν τον χώρο αυτό. Η καταγραφή γίνεται σε επίπεδο υλικότητας, γεωμετρίας και τυπολογίας σε σχέση με την διαπερατότητα, την αντιληπτικότητα και την διαφάνειά τους.

Με την αποτύπωση και την καταγραφή των ορίων, ταυτόχρονα με την χαρτογράφηση της ακριβούς θέσης τους κατά μήκος της διαχωριστικής γραμμής (*Γραμμή 2*) διαμορφώνεται ένας συγκριτικός κατάλογος που παρουσιάζει όλα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους και τις διάφορες τυπολογίες που προκύπτουν, ανάλογα με τις παραμέτρους του χώρου όπου τοποθετούνται (*boundary_survey design*). Η ταξινόμηση και η κατηγοριοποίηση αυτή, οδηγεί τελικά σε έναν συνολικό χάρτη που περιγράφει την χωρική συνθήκη σε όλο το μήκος της οριακής γραμμής, όπου αποτυπώνονται οι διαφορετικές τυπολογίες των ορίων σε κάθε σημείο της (*map_boundary line 2*).

Στόχος αυτής της μελέτης είναι, μέσα από την χαρτογράφηση του χώρου σε συνδυασμό με τα ιστορικά ντοκουμέντα, να ισχυροποιηθεί η σημασία του χώρου της Νεκρής Ζώνης, όχι ως στρατιωτικό, οχυρωματικό και απαγορευτικό όριο, αλλά ως μνημείο της πόλης, το οποίο φέρει τα ίχνη των γεγονότων και ενσωματώνει τις μνήμες της σύγχρονης ιστορίας τα οποία αποτυπώνονται στον χώρο. Μέσα από την προσέγγιση αυτή επιχειρείται η διατύπωση των πιθανών σεναρίων για το μέλλον της.

_ μεθοδολογία

Η παρατήρηση, η καταγραφή και σχεδιαστική αποτύπωση και κατά κύριο λόγο η φωτογραφική τεκμηρίωση αποτέλεσαν τα βασικά εργαλεία για την εξερεύνηση και τον προσδιορισμό της συνθήκης του ορίου.

Παράλληλα με την in situ έρευνα, βασικό εργαλείο για τη μελέτη του χώρου ήταν και η ιστορική έρευνα που αφορά την εμφάνιση, την εξέλιξη και τη σημερινή κατάσταση του ορίου και κατ' επέκταση της νεκρής ζώνης, κάτι που βοήθησε στην κατανόηση της δομής αλλά και της γεωμετρίας της στον χώρο.

Ο τρόπος προσέγγισης του υπό μελέτη χώρου έγινε καταρχάς με την επιλογή των σημείων καταγραφής, με βάση τον δορυφορικό χάρτη της περιοχής, ενώ ακολουθήθηκαν κάποια πρωταρχικά κριτήρια όπως:

- Το διακοπτόμενο οδικό δίκτυο

- Σημεία γειννίας των εκατέρωθεν αστικών τοπίων (μικρό πλάτος της ζώνης)

- Σημεία με ασαφή όρια (όπως αυτά παρουσιάζονται στον δορυφορικό χάρτη)

- Σημεία ιδιαίτερου ιστορικού και αστικού ενδιαφέροντος (ιστορικό κέντρο, σημεία διέλευσης - checkpoints, αεροδρόμιο)

- Διαφορετικές χωρικές ποιότητες, μορφολογία (αστική περιοχή, αδόμητες εκτάσεις)

Η βασική επιδίωξη ήταν να καταγραφεί στο σύνολό του ο χώρος εντός της νεκρής ζώνης –όσο αυτό ήταν δυνατό στα πλαίσια των περιορισμών– αλλά και των ορίων σηματοδότησής του.

Βασικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής σε σχέση με τα όρια είναι:

- Ποσό διαπερατά είναι;

- Ποιά είναι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που τα καθιστούν απροσπέλαστα;

- Πως σηματοδοτούνται;

- Πόσο ισχυρά είναι ως προς την κατασκευαστική τους δομή;

Περιγραφή περιοχής μελέτης

Η περιοχή μελέτης αφορά την περιοχή της Νεκρής Ζώνης στη Λευκωσία αλλά και στα εφαπτόμενα με αυτή τμήματα του αστικού ιστού που βρίσκονται στο νότιο τμήμα της πόλης (ελληνοκυπριακό τμήμα).

Πρόκειται για μια περιοχή συνολικού μήκους περίπου 32km κατά μήκος της Νεκρής Ζώνης η οποία εκτείνεται από την περιοχή του αεροδρομίου Λευκωσίας στα δυτικά της πόλης όπου συμπεριλαμβάνονται οι περιοχές Αρχάγγελος, Άγιος Δομέτιος και Έγκωμη που αποτελούν συνέχεια του αστικού ιστού της πόλης, μέχρι την περιοχή Αγλαντζιάς στο ανατολικό της άκρο.

Στην περιοχή εντός της Νεκρής Ζώνης βρίσκονται, στη δυτική πλευρά το αεροδρόμιο Λευκωσίας και οι εγκαταστάσεις του, πλήθος από εγκαταλελειμμένα και κατεστραμμένα κτίρια μέχρι και την περιοχή Καϊμακλί –συμπεριλαμβανομένου του ξενοδοχείου Λήδρα Πάλας– ο ιστορικός δρόμος της Ερμού, στην εντός των τειχών πόλη –μαζί με τα ιστορικά κτίρια που την περιβάλλουν– τμήματα του ενετικού τείχους, ενώ στο ανατολικό τμήμα υπάρχει μια μεγάλη αδόμητη πεδινή έκταση με αγροτεμάχια.

Στην περιοχή του αεροδρομίου και του Λήδρα Πάλας βρίσκονται επίσης τα στρατιωτικά καταλύματα του προσωπικού των Ηνωμένων Εθνών. Στην περιοχή του αεροδρομίου όπου βρίσκεται το κεντρικό οικιστικό συγκρότημα, υπάρχουν μικρά καταστήματα πώλησης τροφίμων και άλλων ειδών καθώς και μια εκκλησία που εξυπηρετεί τις οικογένειες που διαμένουν εκεί.

Το μήκος της γραμμής του ορίου, στο νότιο τμήμα είναι γύρω στα 32km (Γραμμή 2), και στο βόρειο τμήμα γύρω στα 29km (Γραμμή 1). Ο χώρος που διαμορφώνεται ανάμεσα στις δύο γραμμές καλύπτει μια έκταση συνολικού εμβαδού 27000km² (2700 εκτάρια).

Το πλάτος της νεκρής ζώνης στην περιοχή της Λευκωσίας κυμαίνεται από ελάχιστα μέτρα μέχρι κάποια χιλιόμετρα. Το λεπτότερο σημείο της, που βρίσκεται ανάμεσα στον δυτικό προμαχώνα των ενετικών τειχών (προμαχώνας Ροκκάς) και την οδό Μάρκου Δράκου (Εικ.28 σελ.72), δεν υπερβαίνει συνολικά τα τρία με τέσσερα μέτρα, ενώ το μεγαλύτερο της πλάτος το αποκτά στην περιοχή του αεροδρομίου φτάνοντας μέχρι και τα πέντε χιλιόμετρα (5km).

_Σχεδιαστική αποτύπωση ορίων

_Borders + Boundaries

Μέσα από τους ορισμούς που περιγράφουν το όριο και το σύνορο, γίνεται προσπάθεια κατανόησης των εννοιών αυτών έτσι ώστε να γίνει περισσότερο κατανοητή η φυσική διάστασή τους.

Ως *σύνορο* ορίζεται η γραμμή η οποία διαχωρίζει δύο χώρες ή δύο τμήματα ενός χώρου, ενώ ως *όριο* ορίζεται το αντικείμενο το οποίο σηματοδοτεί τα όρια μιας περιοχής και καθορίζει πού μια περιοχή τελειώνει και πού αρχίζει μια άλλη, ή αλλιώς το αντικείμενο που υποδηλώνει το σημείο όπου δύο πράγματα διαφοροποιούνται.

Αν και οι έννοιες αυτές είναι αρκετά όμοιες, διαφοροποιούνται ως προς τα χαρακτηριστικά τους. Η έννοια του συνόρου αναφέρεται κυρίως σε μια νοητή γραμμή ενώ αντίθετα του ορίου αναφέρεται σε κάποιο φυσικό στοιχείο.

Ο τρόπος με τον οποίο τα όρια γίνονται αντιληπτά σχετίζεται με διάφορους παράγοντες οι οποίοι αφορούν τόσο την φυσική υπόσταση του ίδιου του αντικειμένου αλλά και πώς αυτό προσδιορίζεται από το υποκείμενο.

Η ισχύς του ορίου δεν έχει να κάνει πάντα με την υλικότητα και το μέγεθός του, αλλά και με την ψυχολογική επιρροή που ασκεί στο υποκείμενο λόγω της ύπαρξής του, όπως αυτό προκύπτει και μέσα από τη συγκεκριμένη μελέτη.

Εδώ, τα όρια πολλές φορές δεν έχουν το ικανό μέγεθος ή τη γεωμετρία να εμποδίσουν τη φυσική κίνηση του χρήστη, όπως για παράδειγμα ένα ανάχωμα ή ένα χαμηλό εμπόδιο. Παρ' όλα αυτά, η ισχύς τους είναι το ίδιο έντονη όσο ένας τσιμεντένιος τοίχος, λόγω της αίσθησης του κινδύνου σε περίπτωση υπέρβασης του ορίου.

Μέσα από την παρατήρηση και τη χαρτογράφηση των ορίων αυτών προκύπτουν διάφορες τυπολογίες που αφορούν τη σχέση της κίνησης του χρήστη με τα γεωμετρικά και τα δομικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου.

Τα όρια σε κάθε σημείο της οριακής γραμμής έχουν διαφορετική μορφολογία και τυπολογία, που προκύπτει από την ίδια τη μορφολογία της πόλης και τη θέση στην οποία βρίσκονται. Η μορφή τους και τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά τους επηρεάζονται επίσης σε μεγάλο βαθμό και από τη γεωμορφολογία του ενδιαμέσου χώρου. Σε περιπτώσεις όπου η Νεκρή Ζώνη έχει μεγάλο πλάτος, τα όρια γίνονται λιγότερο έντονα ως προς τη μορφή τους, την κατασκευαστική δομή τους και τη διαπερατότητά τους, ενώ στις περιπτώσεις όπου το όριο περνά μέσα από τον πυκνό αστικό ιστό και το πλάτος της ζώνης είναι κάποια ελάχιστα μέτρα, η γεωμετρία και η υλικότητά του αντικειμένου γίνεται πολύ πιο ισχυρή και αδιαπέραστη.

Μέσα από την καταγραφή των αντικειμένων γίνεται κατηγοριοποίηση των ορίων ως προς τα γεωμετρικά, δομικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά τους και έτσι προκύπτουν οι διάφορες τυπολογίες που σχετίζονται με την φυσική και νοητική πτυχή των ορίων.

Το ύψος και το πλάτος των αντικειμένων αυτών σε συνδυασμό με τα υλικά κατασκευής τους, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά μέσα από τα οποία αναζητείται η ισχύς του ορίου σε σχέση με την χωρική εμπειρία του χρήστη και τη συμπεριφορά του απέναντι σε αυτά.

Η αντίληψη του χώρου αποκτά άλλη σημασία και άλλη διάσταση, λόγω της ύπαρξής τους, καθώς τα όρια αυτά καταρχάς επηρεάζουν την κίνηση, ενώ ταυτόχρονα προκαλούν την φαντασία του χρήστη για τον χώρο πέρα από αυτά.

Τα ίδια τα όρια αποκτούν σημασία όχι λόγω του μεγέθους τους και της διαπερατότητάς τους, αλλά λόγω του καθεστώτος της απαγόρευσης.

Το παρακάτω κείμενο των Giorgi και Grace περιγράφει με πολύ ενδιαφέροντα τρόπο τη νοητική σημασία των ορίων και των συνόρων σε σχέση με την κίνηση και την αντίληψη του χώρου λόγω της ύπαρξής τους.

“Moving between a here and a there, crossing a border, a frontier leads inevitably to the undoing of institutional and imposed limits through the introduction of a ‘beyond’. Referring to the other side of a physical and imagined locality is immediately to relativize that locality and its claims on time and space, on history and becoming. To cross a border opens up the prospect of mutual translation. For it is not simply a question of a culture, a history, an identity, experiencing the impact of another. It is rather how both the stranger and the host experience the effects of translation, experience the effects of being transported elsewhere so that their respective ‘origins’ are viewed under a new and altogether less obvious or secure light.

...Borders invite us to consider how a territory, a space, a language, an identity, is enframed, set apart, separated. It creates a barrier between the known and the unknown. The abstract imposition of a border is, of course, ignored by many forces: rivers, fish and animals move across bodies without passports; the weather travels without a national identity; time passes irrespective of frontier legislation.” ²³

²³ Bernado Giorgi, Helen Grace, Border action-with(/out)-reaction, [http://www.borders.de/trans-siberian/index_eng.htm]

Περιεχόμενο Νεκρής Ζώνης

_Διεθνές Αεροδρόμιο Λευκωσίας

Μέσα στη Νεκρή Ζώνη στο δυτικό άκρο της πόλης βρίσκεται το Διεθνές Αεροδρόμιο Λευκωσίας.

Κατασκευάζεται εξ αρχής για τις ανάγκες της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας –κατά την περίοδο της Αγγλικής αποικιοκρατίας– ενώ μετά τον ΒΠΠ μετατρέπεται σε επιβατικό αερολιμένα. Μετά το 1960 περνά στα χέρια της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας και γίνεται το μοναδικό διεθνές αεροδρόμιο της Κύπρου.

Το 1968 κατασκευάζεται ο νέος επιβατικός σταθμός σε σχέδια της γερμανικής εταιρείας Dorsch und Gehrman.

Το αεροδρόμιο είναι ανενεργό και εγκαταλελειμμένο από τις 16 Αυγούστου του 1974, όταν μετά τη μάχη για την κατάληψή του από τις τουρκικές δυνάμεις (23 Ιουλίου 1974), καταλαμβάνεται τελικά από τις ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ και τίθεται υπό το καθεστώς προστασίας του, όπως και το σύνολο ολόκληρης της περιοχής των εγκαταστάσεών του. Το καθεστώς προστασίας το οποίο ισχύει μέχρι και σήμερα προϋποθέτει την απαγόρευση εισόδου και προσέγγισης και των δύο πλευρών σε απόσταση 500 μέτρων από τα ευρύτερα όρια της περιοχής του.

Σήμερα στην ευρύτερη περιοχή του αεροδρομίου βρίσκεται το κεντρικό οικιστικό συγκρότημα των Ηνωμένων Εθνών.

Την περίοδο 1993-1994, στα πλαίσια των μέτρων ανοικοδόμησης εμπιστοσύνης, έγιναν προσπάθειες από τις δύο πλευρές για επαναλειτουργία του αεροδρομίου προς όφελος και των δύο κοινοτήτων, χωρίς όμως αποτέλεσμα²⁴.

²⁴ The United Nations Protected Area (UNPA) and Nicosia Airport, Επίσημη ιστοσελίδα των Ηνωμένων Εθνών Κύπρου, <http://unficypr.unmissions.org/united-nations-protected-area-unpa-and-nicosia-airport>

Οδός Πριάμου

Απόσπασμα από άρθρο στην εφημερίδα “Ο Φιλελεύθερος” που περιγράφει το καθεστώς στην περιοχή της οδού Πριάμου, μέσα από τις συνθήκες διαμονής κατοίκων της περιοχής.

«Τα σπίτια που βρίσκονται στη βόρεια πλευρά της οδού Πριάμου στον Άγιο Δομέτιο είναι όλα λεηλατημένα και οι μόνοι κάτοικοί τους είναι φίδια, νυφίτσες και ποντίκια. Από το καλοκαίρι του 1974, τα συγκεκριμένα σπίτια εμπίπτουν μέσα στα όρια της λεγόμενης νεκρής ζώνης και στους ιδιοκτήτες τους, που έφυγαν άρον-άρον από εκεί για να γλυτώσουν τη ζωή τους, δεν επιτράπηκε ποτέ η επιστροφή και η επανεγκατάσταση.

Τα περισσότερα από τα σπίτια της νότιας πλευράς του ιδίου δρόμου, που εμπίπτουν μέσα στις ελεύθερες περιοχές, είναι επίσης ακατοίκητα και έρημα, αφού οι ιδιοκτήτες τους που έφυγαν το 1974 φοβούμενοι για την ασφάλειά τους, δεν επέστρεψαν ποτέ ή εκείνοι που επέστρεψαν δεν έπεισαν τα παιδιά τους να παραμείνουν και εκείνα εκεί, με αποτέλεσμα, όταν αυτοί πέθαναν, τα σπίτια να ερημώσουν. Κάποια από αυτά, αν και έχουν τα μαύρα τους τα χάλια και ίσως θα έπρεπε να κηρυχθούν επικίνδυνα και ετοιμόρροπα, κατοικούνται από άνδρες μετανάστες που με δυσκολία τα βγάζουν πέρα και που σαφώς δυσκολεύονται να βρουν αλλού σπίτι με τόσο χαμηλό ενοίκιο.

Στη νότια πλευρά της Πριάμου, όμως, μαζί με τους εξ ανάγκης κατοίκους της περιοχής, ζουν και φυλάνε Θερμοπύλες Ελληνοκύπριοι, που είδαν το 1974 τη γειτονιά τους να μετατρέπεται σε πεδίο μάχης και αργότερα, σε εγκαταλειμμένη συνοικία.

Οι τελευταίοι Ελληνοκύπριοι κάτοικοι της Πριάμου απαγορεύεται να εισέρχονται από την μπροστινή πόρτα του σπιτιού τους, διότι «βλέπει» νεκρή ζώνη και τους επιτράπηκε από τα Ηνωμένα Έθνη να κατοικούν εκεί, υπό τον όρο ότι θα εισέρχονται σε αυτά από την πίσω πόρτα που βλέπει στις ελεύθερες περιοχές.

Με τα χρόνια, οι νεότεροι εγκατέλειψαν την περιοχή και κανένα νέο ζευγάρι δεν πήγε για να κατοικήσει εκεί. Σήμερα, οι λίγοι εναπομείναντες κάτοικοι είναι όλοι τους συνταξιούχοι.

*Ο Γεώργιος Αβραάμ, που ανήκει στους νότιους της Πριάμου, κατοικεί στο σπίτι του μαζί με τη σύζυγό του Μαρούλα. **Για να μπεινοβγαίνουν αυτοί και οι επισκέπτες στο σπίτι τους, διέρχονται από διπλανό οικόπεδο. Έάν έρθουν οι ιδιοκτήτες και κτίσουν σε αυτό, θα αποκλειστούμε και δεν θα έχουμε δίοδο στο σπίτι μας²⁵.**»*

²⁵ Λούκας Πάρπας, Κατοικούν στην οδό Πριάμου που μοιράστηκε στα δύο λόγω πολέμου, Εφημερίδα “Ο Φιλελεύθερος” 04 Ιουνίου 2016.

Οδός Σάββα Ροτσίδα + οδός Διομήδους

Στο σημείο αυτό το πλάτος της Νεκρής Ζώνης κυμαίνεται στα 150 μέτρα, με την οδό Διομήδους να διασχίζει εγκάρσια τη νεκρή ζώνη. Τα όρια στο σημείο αυτό είναι εύκολα προσπελάσιμα καθώς η ισχύς τους ενισχύεται από την αστυνομική φύλαξη –λόγω της Βρετανικής Ύπατης Αρμοστείας– και το επανδρωμένο στρατιωτικό φυλάκιο και όχι λόγω της κατασκευής τους.

Η απουσία της ειρηνευτικής δύναμης στην περιοχή καθώς και η ύπαρξη της οδού Διομήδους, σε συνδυασμό με τη μικρή απόσταση και τα διαπερατά όρια, καθιστούν εύκολη την πρόσβαση από και προς την αντίθετη πλευρά, κάτι που ευνοεί το παράνομο εμπόριο και την διακίνηση ναρκωτικών ανάμεσα στις δύο πλευρές.

_Λήδρα Πάλας_Checkpoint B

Το ξενοδοχείο Λήδρα Πάλας βρίσκεται στο κέντρο της Λευκωσίας έξω ακριβώς από τα ενετικά τείχη της πόλης, και μέχρι το 1964 ήταν ένα από τα μεγαλύτερα και πιο πολυτελή ξενοδοχεία της πρωτεύουσας. Σχεδιάστηκε από τον Ισραηλίτη αρχιτέκτονα Benjamin Günsberg και η κατασκευή του ολοκληρώθηκε το 1949.

Το σημείο αυτό αποτελεί τόπο συγκρούσεων κατά τα γεγονότα του 1963-64 και αυτό οδηγεί στην επέμβαση των Ηνωμένων Εθνών που κατασκευάζουν ένα τείχος μετατρέποντας έτσι την περιοχή σε διαχωριστικό όριο ανάμεσα στις δύο πλευρές. Μετά τις συμφωνίες για κατάπαυση του πυρός το 1974, περνά στον πλήρη έλεγχο των Ηνωμένων Εθνών, όπου μετατρέπεται σε στρατηγείο και στρατιωτικό κατάλυμα της ειρηνευτικής δύναμης και εντάσσεται πλέον στα όρια και στο καθεστώς της Νεκρής Ζώνης²⁶. Από το 1974 αποτελεί τον τόπο συνομιλιών των εκπροσώπων των δύο πλευρών αλλά και άλλων δικαιοδικών συναντήσεων με στόχο την επίλυση της πολιτικής κατάστασης.

Ταυτόχρονα αποτελεί την γέφυρα επικοινωνίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες: κατά την διάρκεια όλων αυτών των χρόνων ο χώρος χρησιμοποιείται από διάφορες ομάδες, είτε ως τόπος διαμαρτυρίας, είτε ως χώρος κοινών πολιτιστικών εκδηλώσεων των δύο κοινοτήτων, στα πλαίσια των προσπάθειών για την εξομάλυνση των σχέσεων ανάμεσά τους²⁷. Ο ΟΗΕ για να ενισχύσει τις προσπάθειες αυτές παρέχει χώρους και υλικοτεχνική υποδομή ενώ ταυτόχρονα έχει επιτρέψει και στις δύο πλευρές τις επισκέψεις εντός του χώρου του ξενοδοχείου σε προκαθορισμένες μέρες.

Το 2003, μετά την απόφαση για το άνοιγμα των οδοφραγμάτων, η περιοχή του Λήδρα Πάλας ορίζεται ως το πρώτο σημείο διέλευσης ανάμεσα στις δύο περιοχές^{28,29}. Μέσα από τις ενέργειες αυτές η Νεκρή Ζώνη στο σημείο αυτό μετατρέπεται από διαχωριστικό όριο, σε τόπο συνάντησης, ανταλλαγής απόψεων και διαλόγου, εξομαλύνοντας το χάσμα που διαμορφώθηκε τα προηγούμενα χρόνια³⁰.

Το ξενοδοχείο αυτό αποτελεί πλέον ένα τοπίο της πόλης το οποίο σηματοδοτεί την διαίρεση τόσο της ίδιας της πόλης αλλά και ολόκληρης της Κύπρου. Είναι μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς στο οποίο εμπεριέχονται συμπυκνωμένες οι μνήμες της σύγχρονης ιστορίας του τόπου, ενώ ταυτόχρονα είναι ο κοινός τόπος που λειτουργεί ως καταλύτης στην προσπάθεια για την επίλυση του εθνικού διαχωρισμού και την εξεύρεση μιας πιθανής λύσης.

²⁶ Olga Demetriou, Ledra Palace: A journey through time, "Cultural Heritage and the Reconstruction of Identities after Conflict – CRIC" of Cambridge University, www.cric.arch.cam.ac.uk/index.php

²⁷ C. Hadjichristos, 'Cyprus: Nicosia and its d-Visions', AD (Architectural Design), 'The New Europe' issue, Vo 76 No 3. Editor: Valentina Croci. Wiley-Academy. London. May/June 2006, 12-19

²⁸ War and Cultural Heritage, Biographies of Place, Chapter 7, Olga Demetriou, Grand Ruins: Ledra Palace Hotel and the Rendering of 'Conflict' as Heritage in Cyprus pp. 183-207

²⁹ "Από το οδόφραγμα Λήδρα- Πάλας, υπήρχε περιορισμένη ελεγχόμενη διέλευση και πριν το 2003. Για παράδειγμα από το Λήδρα - Πάλας περνούσαν οι εγκλωβισμένοι, τα Ηνωμένα Έθνη, οι διπλωμάτες και άλλοι ξένοι επισκέπτες. Για να περάσουν Ελληνοκύπριοι από το οδόφραγμα Λήδρα - Πάλας προς τις κατεχόμενες περιοχές έπρεπε να εξασφαλίσουν άδεια από τις κατοχικές αρχές. Μια πιο ελεύθερη πρόσβαση είχαν τα μέλη της Μαρωνιτικής Κοινότητας." Παναγιώτης Χατζηδημητρίου, Τα οδοφράγματα θα γίνουν εννιά, Εφημερίδα Αλήθεια, 18 Οκτώβρη 2015

³⁰ Yiannis Papadakis, Nicosia after 1960: A River, A Bridge and a Dead Zone, COST Action IS0803 Working Paper.

Οδός Ερμού + οδός Λήδρας

Η οδός Ερμού αποτελεί τον ιστορικότερο χώρο εντός της Νεκρής Ζώνης καθώς κατέχει διπλή σημασία για την ιστορία της πόλης.

Κατά την οθωμανική κυριαρχία, η οδός Ερμού είναι ο χώρος σύνδεσης και επικοινωνίας των δύο κοινοτήτων αποτελώντας τη βασική εμπορική αρτηρία της πόλης και το σημείο συναλλαγής ανάμεσα στη μουσουλμανική και τη χριστιανική κοινότητα και έχοντας έναν πολυπολιτισμικό χαρακτήρα.

Την ίδια στιγμή ο ίδιος αυτός χώρος μετατρέπεται σε τόπο διαμάχης ανάμεσα στις δύο κοινότητες³¹ και γίνεται μετά το 1955 η πρώτη διαχωριστική γραμμή, η οποία διατηρείται έως και σήμερα ως τμήμα της Νεκρής Ζώνης.

Διασχίζει στο μέσο της τη μεσαιωνική πόλη κατά τον άξονα ανατολής-δύσης ξεκινώντας από την οδό Πάφου μέχρι την οδό Αγίου Κασσιανού, η οποία αποτελεί προέκτασή της. Η πορεία της ακολουθεί την πορεία του Πεδιαίου ποταμού, στην θέση του οποίου ουσιαστικά κατασκευάστηκε ο δρόμος στα τέλη του 19ου αιώνα. Το ποτάμι αποτελεί έναν φυσικό διαχωρισμό της πόλης μέχρι και τον 16ο αιώνα οπότε και εκτρέπεται εκτός των τειχών για οχυρωματικούς λόγους^{32,33}. Εκατέρωθεν της οδού βρίσκονται κάποια από τα ιστορικότερα κτίρια της παλιάς πόλης, τα οποία βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση λόγω της εγκατάλειψής τους.

Τέμνεται κάθετα από την οδό Λήδρας, που είναι το τρίτο σημείο διέλευσης (από το 2008) και ο κεντρικός εμπορικός δρόμος του σημερινού ιστορικού κέντρου, τόσο στο βόρειο όσο και στο νότιο τμήμα της πόλης. Η οδός Λήδρας, η οποία διακόπτεται στιγμιαία από τα σημεία ελέγχου διαβατηρίων που βρίσκονται στις δύο πλευρές, αποτελεί σήμερα το μοναδικό σημείο συνέχειας του ιστορικού πυρήνα. Η κίνηση από και προς το βόρειο τμήμα κατά το μήκος της οδού Λήδρας γίνεται με φυσικότητα, κάτι το οποίο λίγα χρόνια πριν φαινόταν αδιανόητο, καθώς το όριο ήταν αδιαπέραστο τόσο λόγω της υλικής κατασκευής, αλλά και του καθεστώτος απαγόρευσης. Η οδός Λήδρας έχει ουσιαστικά αποκτήσει τον χαρακτήρα της προπολεμικής Ερμού καθώς πλέον αποτελεί τον τόπο συνάντησης και εμπορικών συναλλαγών των δύο πλευρών (Εικ. 25, σελ. 66,67).

³¹ Μακάριος Δρουσιώτης, Ερμού – Λήδρας: Συμπυκνώνουν όλη την ιστορία τις Κύπρου, Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία, 04 Δεκεμβρίου 2005

³² Yiannis Papadakis, Nicosia after 1960: A River, A Bridge and a Dead Zone, COST Action IS0803 Working Paper

³³ Jon Calame, Esther Charlesworth, Lebbeus Woods, Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia, p. 128, 150

Περιοχή Ομορφίτα

Η Ομορφίτα ή Κιουτσούκ Καϊμακλί, (δηλαδή Μικρό Καϊμακλί), είναι ένα μεικτό προάστιο στα βορειοανατολικά της Λευκωσίας, το μεγαλύτερο τμήμα του οποίου σήμερα είναι κατεχόμενο. Το 1963 αποτέλεσε το επίκεντρο των διακοινοτικών ταραχών. Μετά την τουρκική εισβολή του 1974 το προάστιο καταλείφθηκε από τον τουρκικό στρατό και εκτοπίστηκαν όλοι οι ελληνοκύπριοι κάτοικοί του.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1963 τουρκικές ένοπλες ομάδες κατέλαβαν τα προάστια του Καϊμακλίου, της Ομορφίτας, του Τράχωνα, τον Βόρειο Πόλο και τη Νεάπολη. Αμέσως άρχισαν ένοπλες συγκρούσεις με ελληνοκυπριακές δυνάμεις. Τελικά η Ομορφίτα απελευθερώθηκε από την ΕΛΔΥΚ³⁴ τα Χριστούγεννα του 1963. Στην Ομορφίτα είχαν μεταφερθεί, πριν τις ταραχές, 5.000 Τουρκοκύπριοι κάτοικοι του χωριού Κουμσάλ της Αμμοχώστου.

Μάχες στην Ομορφίτα διεξήχθησαν και τον Αύγουστο του 1974 κατά την τούρκικη εισβολή³⁵, όπου τμήμα της περιοχής πέρασε στο καθεστώς της Νεκρής Ζώνης.

Στο σημείο αυτό, έχουν παραμείνει από την περίοδο των ταραχών κάποια ελάχιστα εγκαταλελειμμένα κτίρια πάνω στα οποία αποτυπώνονται τα ίχνη των συγκρούσεων και μέσα από αυτά διατηρείται ακόμα ζωντανή στον χώρο, η μνήμη των ιστορικών γεγονότων.

³⁴ Η Ελληνική Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) αποτελεί τη μόνιμη στρατιωτική παρουσία της Ελλάδας στην Κύπρο, και αποτελείται από ένα αριθμό στρατιωτικών μονάδων οι οποίες βρίσκονται στα περίχωρα της πόλης της Λευκωσίας. Ιδρύθηκε στις 16 Αυγούστου 1960 με την υπογραφή της Συνθήκης Ζυρίχης-Λονδίνου στη Λευκωσία με την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

³⁵ <https://el.wikipedia.org/wiki/Ομορφίτα>

Περιοχή Καϊμακλί

Το Καϊμακλί είναι ημικατεχόμενο προάστιο της Λευκωσίας στα βορειοανατολικά του δήμου. Το 84% της συνολικής του έκτασης βρίσκεται εντός της Νεκρής Ζώνης ή είναι κατεχόμενο. Συνορεύει με τα προάστια Παλουριώτισσα, Ομορφίτα, και Αγλαντζιά. Το Καϊμακλί διαθέτει πολλά παραδοσιακά σπίτια που έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέα³⁶.

Η Νεκρή Ζώνη στο σημείο αυτό γειτνιάζει με τη βιομηχανική ζώνη της Λευκωσίας (ελληνοκυπριακός τομέας), καθώς και με την περιοχή Μια Μηλιά (τουρκοκυπριακός τομέας), όπου εκεί βρίσκεται και ο σταθμός του δικοινοτικού έργου επεξεργασίας λυμάτων.

Εντός της Νεκρής Ζώνης στην περιοχή αυτή, βρίσκονται εκτάσεις, τις οποίες τα Ηνωμένα Έθνη παραχωρούν προς αξιοποίηση σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους αγρότες κατόπιν ειδικής άδειας, στα πλαίσια των δικοινοτικών προγραμμάτων και των μέτρων τήρησης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

³⁶ https://el.wikipedia.org/Καϊμακλί_Λευκωσίας

Επίλογος

Τα γεγονότα που οδήγησαν στη διαίρεση της Λευκωσίας και ολόκληρης της Κύπρου είναι ακόμα υπαρκτά και αποτυπώνονται στον χώρο μέσα από την ύπαρξη της Νεκρής Ζώνης και ό,τι την απαρτίζει. Η ιστορία βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη, 53 χρόνια μετά, με τους ηγέτες των δύο πλευρών να διαπραγματεύονται τη λύση του προβλήματος. Μέχρι να συμβεί αυτό η **ύπαρξη του απαγορευμένου χώρου θα συνεχίσει να υφίσταται υπό το ίδιο καθεστώς.**

Η Νεκρή Ζώνη και τα όρια που βρίσκονται στην περίμετρό της αποτελούν ένα **διπλό σύμβολο** για τους κατοίκους της πόλης αλλά και ολόκληρης της Κύπρου. Για τους μεν Ελληνοκύπριους είναι ένα σύμβολο καταπάτησης, διχασμού, προδοσίας και για τους δε Τουρκοκύπριους ένα σύμβολο ανεξαρτησίας και αυτονομίας, όπου το όριο αυτό αποτελεί γι' αυτούς την οριοθέτηση του χώρου και της εδαφικής τους κυριαρχίας.

Πέραν όλων αυτών των κοινωνικοπολιτικών παραμέτρων, η Νεκρή Ζώνη δεν παύει να αποτελεί ένα **αναπόσπαστο στοιχείο του αστικού χώρου**, το οποίο καθορίζει και επηρεάζει την εξέλιξη της πόλης –και στα δύο τμήματά της– και το οποίο **φέρει όλα τα στοιχεία της μνήμης** και της ιστορίας της μέσα από την **διπλή ερμηνεία** των δύο κοινοτήτων.

Παράλληλα, η διαχρονική της ύπαρξη την καθιστά πλέον ένα εμβληματικό **τοπόσημο**, τόσο για την ίδια την πόλη όσο και για ολόκληρο το νησί, αν και για πολλούς αποτελεί ένα ιδιαίτερα αρνητικό στοιχείο που θα πρέπει να καταργηθεί. Θα μπορούσαμε όμως άραγε να φανταστούμε τη Λευκωσία χωρίς την πράσινη γραμμή;

Τα παραδείγματα των προηγούμενων διαιρεμένων πόλεων, ιδιαίτερα του Βερολίνου και της Βηρυτού σε σχέση με την διαχείριση του αστικού τους τοπίου, με το πέρας των συγκρούσεων, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως σημεία αναφοράς για το μέλλον της Νεκρής Ζώνης της Λευκωσίας.

Στην περίπτωση του Βερολίνου επιλέγεται η κατεδάφιση του τείχους και η επανανοποίηση της πόλης, σε μια προσπάθεια να διαγραφεί από την πόλη και κατ' επέκταση από τις μνήμες, κάθε ίχνος της μαύρης ιστορίας³⁷.

Στην περίπτωση της Βηρυτού επίσης επιλέγεται η ενοποίηση του χώρου μέσω ενός μεγάλου αστικού σχεδιασμού και νέου αστικού προγράμματος.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις τα αποτελέσματα από τον τρόπο διαχείρισης του χώρου δεν ήταν τα αναμενόμενα καθώς η διαχωριστική γραμμή, παρόλο που έπαψε να υφίσταται ως υλικό στοιχείο, δεν έπαψε να υφίσταται στη μνήμη και στην καθημερινότητα των χρηστών ως άυλο στοιχείο³⁸.

³⁷ Σήμερα, λίγα κομμάτια του Τείχους έχουν απομείνει αφού το μεγαλύτερο μέρος του έχει κατεδαφιστεί. Τρία τμήματα μένουν ακόμα όρθια: ένα μήκους 80 μέτρων τμήμα του «πρώτου Τείχους» στο σημείο που βρισκόταν τα αρχηγεία της Γκεστάπο (ανάμεσα στο σημείο ελέγχου Τσάρλι και την πλατεία Ποτσντάμερ), ένα μακρύτερο τμήμα του δεύτερου τείχους, κατά μήκος του ποταμού Σπρέε και ένα τρίτο τμήμα στην οδό Μπερνάουερ το οποίο μετατράπηκε σε μνημείο το 1999. Ακόμη, κάποια άλλα μικρότερα τμήματα και λίγα φυλάκια βρίσκονται διασκορπισμένα στην πόλη του Βερολίνου. [https://el.wikipedia.org/wiki/Τείχος_του_Βερολίνου]

³⁸ "Post-war mental geography still integrates the division of the city, even though the official distinction does not exist. A very clear association is still made between East Beirut, Achrafyyé and the "Christian enclave"; West Beirut is still felt as having a Muslim, Arab and strong ideological identity. Inhabitants from one side still feel apprehensive at crossing to the other side. Replacement business centres do not make it necessary to do so; there are few movements linked to jobs or leisure from one sector to the other, and hardly any residential movements, mainly due to this mental geography barrier."

Michael F. DAVIE, *A Post-War Urban Geography of Beirut*, EURAMES Conference, Warwick, July 1993

Για όλους αυτούς τους λόγους και μέσα από τα παραδείγματα των άλλων πόλεων, θα πρέπει να αναζητηθούν τα πιθανά σενάρια για το μέλλον του χώρου της Νεκρής Ζώνης, απαλλαγμένα από τα πολιτικά σενάρια και υπό το πρίσμα των κοινωνικών και λειτουργικών παραμέτρων του αστικού χώρου, προσεγγίζοντας την ως ένα αυτόνομο χώρο-σύμβολο που μπορεί από μόνος του να αποτελεί μια πολιτική θέση, ανάλογα με τις επιλογές για τον τρόπο διαχείρισής του.

Η κάθε τύπου προσέγγιση (αρχιτεκτονική, κοινωνική, πολιτική) θα πρέπει επίσης να διαπραγματευτεί τον χώρο αυτό υπό το πρίσμα της ιστορίας του χωρίς να αγνοεί τους λόγους της εξαρχής ύπαρξής του. Οποιαδήποτε πιθανά σενάρια για το μέλλον του ιδιαίτερου αυτού αστικού χώρου της Νεκρής Ζώνης δεν μπορούν να αγνοήσουν την πρότερη κατάσταση της πόλης, τόσο σε χωρικό, αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Οι κοινωνικές, εθνικές και ιδιαίτερα οι πολιτισμικές παράμετροι ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δύο κοινοτήτων δεν μπορούν να αγνοηθούν για χάρη της “εξυγίανσης” του αστικού χώρου, μέσω της ενοποίησής του, όπως αυτό ιδανικά θεωρείται η λύση για την διαιρεμένη πόλη.

Οι δύο κοινότητες συνυπάρχουν στον χώρο ήδη από τον 16ο αιώνα και καθ’ όλη την διάρκεια των χρόνων αυτών βρίσκονται σε συνεχή διαμάχη, επιλέγοντας τον διαχωρισμό ως τη μόνη λύση για τη συνύπαρξή τους. Με τον διαχωρισμό του χώρου οι εντάσεις αποκλιμακώνονται και οι δύο κοινότητες καταφέρνουν να αναπτυχθούν εκατέρωθεν της Νεκρής Ζώνης διαμορφώνοντας έτσι το αστικό τοπίο της Λευκωσίας, η οποία εξελίσσεται ως μια διπλή πόλη, καθώς το κάθε τμήμα της είναι αυτόνομο ως προς τις λειτουργίες και τις υποδομές του.

Οι πολιτικές διεκδικήσεις σε συνδυασμό με τις λειτουργικές διεκδικήσεις του χώρου, οι οποίες δεν ταυτίζονται πάντα, διαμορφώνουν εκ των πραγμάτων ένα άλλου τύπου καθεστώς όσον αφορά την διαπραγμάτευση για το μέλλον της Νεκρής Ζώνης. Είναι σχεδόν προφανές ότι η πόλη δύσκολα μπορεί να επανέλθει στην πρότερη κατάστασή της, καθώς αυτό πιθανόν να αποτελεί μια άλλου τύπου βίαιη επέμβαση στον χώρο. Μια πολιτική λύση του προβλήματος δεν είναι σίγουρο ότι θα μπορούσε να απαντήσει στα σενάρια για το μέλλον της διαιρεμένης πόλης –αν και σίγουρα τα επηρεάζει.

Η ίδια η πόλη και οι χρήστες της πολλές φορές δίνουν τις απαντήσεις μέσα από τον τρόπο χρήσης της, όπως συμβαίνει και στις περιπτώσεις των διαιρεμένων πόλεων της Ιερουσαλήμ, της Βηρυτού και του Μπέλφαστ.

“Στην Ιερουσαλήμ, οι Παλαιστίνιοι ψωνίζουν ή περνούν το χρόνο τους στην εμπορική περιοχή Μαμίλλα. Αυτό εν μέρει οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για ένα εμπορικό κέντρο με διεθνείς οίκους, αλλά και επειδή οι περισσότερες πινακίδες είναι στα αγγλικά και κατά συνέπεια, το περιβάλλον είναι λιγότερο «Ισραηλινό» ή «Παλαιστινιακό».

Το κέντρο της πόλης του Μπέλφαστ έχει γίνει το επίκεντρο για πολιτιστικές εκδηλώσεις, πανηγύρια και γιορτές.

Στη Βηρυτό η εδαφική οριοθέτηση των γειτονιών οδήγησε στην ανάπτυξη κοινόχρηστων χώρων σε όλη την πόλη.”³⁹

Αντίστοιχα και στην περίπτωση της Λευκωσίας, μετά την διάνοιξη των οδοφραγμάτων και την ελεύθερη διακίνηση και στα δύο τμήματά της πόλης, πολλοί Τουρκοκύπριοι πηγαίνουν στην ελληνοκυπριακή πλευρά για να ψωνίσουν αγαθά τα οποία δεν υπάρχουν στο βόρειο τμήμα και πολλές φορές ταξιδεύουν από τα ελληνοκυπριακά αεροδρόμια, ενώ αρκετοί δουλεύουν στην ελληνοκυπριακή πλευρά.

³⁹ Sharing space in divided cities, Briefing Paper 4, Conflict in Cities, November 2012 (μετάφραση Ε. Νικολάου)

Οι ενέργειες αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι σε επίπεδο χρηστών η αναζήτηση ενός κοινού τόπου θα μπορούσε να απαντήσει κατά κάποιον τρόπο στα προβλήματα συνύπαρξης.

Η Νεκρή Ζώνη θα μπορούσε να αποτελέσει τον κοινό τόπο ανάμεσα στις δύο κοινότητες μέσα από ένα **νέο status quo ενός ανεξάρτητου και αυτόνομου χώρου**. Μέσα από τον επαναπροσδιορισμό του και ανεξάρτητα από κάθε πολιτική λύση, θα μπορούσε εν δυνάμει να παραλάβει χρήσεις και λειτουργίες δημόσιου χαρακτήρα, απευθυνόμενες και στις δύο κοινότητες ενισχύοντας μέσω αυτών την επικοινωνία ανάμεσά τους.

Η μετατροπή της Νεκρής Ζώνης από έναν ενδιάμεσο χώρο ασφάλειας σε έναν ενδιάμεσο χώρο επικοινωνίας με ουδέτερο πολιτικό και αστικό χαρακτήρα θα μπορούσε να αποτελεί ένα από τα πιθανά σενάρια για τον τρόπο προσέγγισης και διαχείρισης του χώρου αυτού, όπου μέσα από τις ιδιαιτερότητές του, θα μπορούσε να διαμορφώσει μια **νέα αστική πραγματικότητα**.

Η διατύπωση ενός προγράμματος **ενεργοποίησης** του χώρου αυτού και όλες οι πιθανές χωρικές επεμβάσεις, θα πρέπει να διασφαλίζουν πάντα τη διατήρηση του ιδιαίτερου του χαρακτήρα, **διατηρώντας** τα στοιχεία αυτά που ουσιαστικά τον περιγράφουν και τον χαρακτηρίζουν, τόσο ως έννοια αλλά και ως φυσικό χώρο (γεωμετρία, περιεχόμενο), καθώς ο χώρος αυτός αποτυπώνει την **ιστορική, συλλογική μνήμη της πόλης**, η οποία εκφράζεται μέσα από τα «αντικείμενα» που περιέχει –τα αρχιτεκτονικά υπολείμματα αλλά και την ίδια την μορφή του.

‘The soul of the city becomes the city’s history...
the city itself is the collective memory of its people, and
like memory it is associated with objects and places.’

Aldo Rossi, The Architecture of the City

Πέρα από το περιεχόμενο, ιδιαίτερη σημασία έχουν τα αντικείμενα τα οποία ορίζουν τον χώρο της Νεκρής Ζώνης, διαμορφώνοντας την γραμμή του ορίου και που αποτελούν **αστικά αντικείμενα της πόλης** μέσα από τα οποία σηματοδοτείται η ιστορική και συλλογική μνήμη.

Τα αντικείμενα αυτά είναι τα συρματοπλέγματα, οι συρμάτινοι φράχτες, τα βαρέλια, οι σάκοι άμμου, οι τσιμεντένιοι τοίχοι, οι μπάρες κυκλοφορίας, το ίδιο το τοπίο και τα φυσικά στοιχεία (δέντρα, θάμνοι, ποτάμια), τα οποία, αν και δεν έχουν καμία αρχιτεκτονική σημασία ως κατασκευές, δημιουργούν μια ιδιαίτερη αστική ατμόσφαιρα και ένα ιδιαίτερο αστικό τοπίο, καθώς αποτελούν τις **χωρικές αναπαραστάσεις των ιστορικών αφηγήσεων**.

Η διατήρηση των αντικειμένων αυτών και η μετατροπή τους από απροσπέλαστα όρια σε διαπερατές πύλες εισόδου, υπό το νέο καθεστώς, στον χώρο της Νεκρής Ζώνης, διαμορφώνουν μια νέα συνθήκη για την οριακή γραμμή η οποία μετατρέπεται σε εργαλείο ενεργοποίησης της βιωματικής μνήμης⁴⁰, ενώ τα ίδια τα αντικείμενα λειτουργούν ως

⁴⁰ “Η βιωματική μνήμη είναι ένα αυτόνομο μνημονικό σύστημα που επιτρέπει την ανάκληση παλαιότερων εμπειριών και αναφέρεται στο σύνολο των γνωσιακών διαδικασιών που επιτρέπουν τη συνειδητή ανάκληση γεγονότων και του πλαισίου στο οποίο είχαν συμβεί. Η επιτυχία της ανάκλησης σχετίζεται μεταξύ άλλων και με τον τύπο και το περιεχόμενο των ερεθισμάτων. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η μνημονική ικανότητα εικόνων σταθερά υπερτερεί αυτής των λέξεων. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι εικόνες ενεργοποιούν πολυάριθμες αναπαραστάσεις που δημιουργούν πιο περίπλοκες συσχετίσεις με πολλαπλά μνημονικά αποτυπώματα.”

Κωνσταντίνος Παπαθεοδωρόπουλος, Σχολή Επιστημών Υγείας Τμήμα Ιατρικής, Διάλεξη: Νευροβιολογία των Μνημονικών Λειτουργιών, Βιωματική Μνήμη.

‘Πύλες της Μνήμης’, καθώς ο χρήστης διέρχεται μέσα από τα σημεία αυτά εντός του χώρου της Νεκρής Ζώνης.

Η καταγραφή των ορίων σε όλο το μήκος της Νεκρής Ζώνης και η συνολική χαρτογράφηση της οριακής γραμμής, δεν αποσκοπεί μόνο στην αποτύπωση και την κατηγοριοποίηση των ορίων, αλλά επιδιώκει την ενίσχυση της σημασίας των αντικειμένων αυτών, ως μνημειακά τοπόσημα.

Μέσα από την καταγραφή και την χαρτογράφηση αναζητούνται τα σχεδιαστικά εργαλεία και οι σχεδιαστικές αρχές που μπορούν να λειτουργήσουν ως βάση για τους τρόπους προσέγγισης και τις μελλοντικές αρχιτεκτονικές και αστικές παρεμβάσεις στη Νεκρή Ζώνη.

Πιθανά σενάρια για το μέλλον

Ο χώρος της Νεκρής Ζώνης μπορεί να περιλαμβάνει χρήσεις που δεν σχετίζονται με καμία από τις δύο κοινότητες σε πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό επίπεδο, διαμορφώνοντας έτσι ένα **ουδέτερο αστικό χώρο** εντός του υφιστάμενου αστικού τοπίου, που θα απευθύνεται και στις δύο κοινότητες εξίσου. Η διατύπωση ενός χωροταξικού και προγραμματικού σχεδίου θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν την υφιστάμενη φυσιογνωμία του χώρου και να λειτουργεί συνδυαστικά με τις προτεινόμενες νέες χρήσεις, για την διαμόρφωση του νέου αστικού τοπίου έτσι ώστε οι νέες επεμβάσεις να μην αλλοιώνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Νεκρής Ζώνης.

Οι νέες χρήσεις θα πρέπει να διατηρούν σαφώς ένα ουδέτερο χαρακτήρα, κατά κύριο λόγο με δημόσιες λειτουργίες, όπως εμπορικά κέντρα, ξενοδοχεία, θεματικά πάρκα και άλλους **χώρους ψυχαγωγίας**, όπως καφετέριες, εστιατόρια, κινηματογράφος αλλά και χώρους **πολιτισμού** όπως θέατρα, αμφιθέατρα, μουσεία κ.α.

Οι χρήσεις αυτές θα μπορούσαν να αφορούν καταρχάς την περιοχή του εγκαταλελειμμένου αεροδρομίου και ιδιαίτερα το **κτίριο του επιβατικού σταθμού** το οποίο αποτελεί ένα πολύ σημαντικό μνημείο με ιστορική αλλά και αρχιτεκτονική σημασία. Το κτίριο αυτό θα μπορούσε να αποτελεί τμήμα ενός νέου σύγχρονου επιβατικού σταθμού στα πλαίσια πιθανής επαναλειτουργίας του αεροδρομίου Λευκωσίας, έχοντας μια τύπου **μουσειακή χρήση**, ενώ στην ευρύτερη περιοχή θα μπορούσαν να αναπτυχθούν χώροι φιλοξενίας, ξενοδοχεία ή άλλου τύπου καταλύματα που να ανταποκρίνονται στην λογική του ουδέτερου χώρου και ταυτόχρονα να εξυπηρετούν τις λειτουργίες του νέου αεροδρομίου. Στην περίπτωση αυτή η μόνιμη κατοίκηση δεν θα μπορούσε να ενταχθεί στις λειτουργίες αυτές καθώς δεν ανταποκρίνεται στην συνθήκη του ουδέτερου χώρου.

Η ανάπτυξη **εμπορικών δραστηριοτήτων** σε διάφορα σημεία της Νεκρής Ζώνης όπως η αναβίωση του εμπορικού χαρακτήρα της οδού Ερμού, στην περιοχή του ιστορικού κέντρου ή ακόμα η δημιουργία μεγάλων εμπορικών κέντρων αποτελεί ακόμα ένα τρόπο διαχείρισης και ενίσχυσης του ουδέτερου χώρου καθώς οι **εμπορικές δραστηριότητες** έχουν ουδέτερο χαρακτήρα και μέσω αυτών επιτυγχάνεται η επικοινωνία των δύο κοινοτήτων, όπως φαίνεται να συμβαίνει ήδη στη οδό Λήδρας μετά την διάνοιξη των οδοφραγμάτων.

Πέρα από τις λειτουργίες και την ρεαλιστική διάσταση του χώρου αυτού, η Νεκρή Ζώνη έχει και μια δεύτερη διάσταση η οποία ανήκει στην σφαίρα του φαντασιακού. Το καθεστώς της απαγόρευσης διέλευσης εντός της, την καθιστά ένα άγνωστο και ανεξερεύνητο τοπίο του αστικού χώρου και ένα αναπάντεχο γεγονός στην κανονικότητα της πόλης. Η Νεκρή Ζώνη λειτουργεί συμπληρωματικά στον αστικό ιστό καθώς αποτελεί μια άλλη πραγματικότητα της πόλης η οποία δεν ακολουθεί τους κανονικούς ρυθμούς και την λειτουργική της οργάνωση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα **αστικά ερείπια** τα οποία βρίσκονται στον χώρο αυτό και ιδιαίτερα εντός του ιστορικού πυρήνα, τα οποία ενισχύουν τη φαντασιακή διάσταση του χώρου μέσα από τις πολλαπλές σημασίες τους.

Μέσα από την προσέγγιση του **Tim Edensor** για την σημασία και τις δυνατότητες των ερειπίων στον αστικό χώρο, θα μπορούσαμε να δούμε **τη σημασία των στοιχείων** αυτών για τον αστικό χώρο της Λευκωσίας και πως η προσέγγιση αυτή θα μπορούσε να αποτελεί ένα από τα πιθανά σενάρια για την Νεκρή Ζώνη.

Μέσα από την αντίθεση των ερειπίων ως σκοτεινοί, νεκροί χώροι χωρίς λειτουργία και τον δομημένο και οργανωμένο χώρο της πόλης με τις καθορισμένες λειτουργίες, ο Edensor, βλέπει τα ερείπια ως δυνατότητες και προοπτικές για τον αστικό χώρο. Οι χώροι αυτοί για τον Edensor αποτελούν πεδίο για εναλλακτικές δράσεις και χρήσεις της πόλης ως χώροι παιχνιδιού, περιπέτειας, ανακάλυψης και εξερεύνησης⁴¹. Θεωρεί πως η χρηστική αξία των απόβλητων, ανενεργών τοπίων της πόλης βρίσκεται στην διαφορετικότητά τους σε σχέση με τον οικείο και καθημερινό χώρο της πόλης, όπου μέσα από αυτούς προκύπτει μια άλλη πτυχή της πόλης.

Ο τρόπος με τον οποίο ο Edensor αντιλαμβάνεται και προσεγγίζει τα ερείπια ως νέους τόπους και ως αναπάντεχα τοπία τα οποία ανατρέπουν την καθημερινότητα, θυμίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει το Καταστασιακό Κίνημα (Situationist Movement) την καθημερινότητα της πόλης.

Το **Καταστασιακό Κίνημα**, το οποίο ήταν ένα καλλιτεχνικό κίνημα που αναπτύχθηκε την δεκαετία του '50, θεωρούσε πως η ανατροπή της αστικής καθημερινότητας δεν έχει να κάνει με την επανάσταση, αλλά το πώς η επιθυμία και φαντασία μετατρέπονται στην καθημερινή πραγματικότητα μέσα από κατασκευασμένες καταστάσεις εντός του αστικού χώρου δημιουργώντας έτσι το απροσδόκητο.

Η Νεκρή Ζώνη αποτελεί ένα τέτοιο απροσδόκητο και αναπάντεχο τόπο, ο οποίος λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εξιτάρει την φαντασία και την ανάγκη για να εξερευνηθεί.

Η διατήρηση των ερειπίων αυτών σε συνδυασμό με τις νέες χρήσεις που θα μπορούσαν να ενταχθούν στον χώρο της Νεκρής Ζώνης, διαμορφώνουν ένα διαφορετικό αστικό τοπίο και μια νέα αστική συνθήκη η οποία ανατρέπει την κανονικότητα της πόλης καθώς ο χρήστης εισέρχεται εντός του χώρου αυτού. Γίνεται ένας τόπος εκτόνωσης από την αστική πραγματικότητα και καθημερινότητα και ένα αστικό παιχνίδι, όπως τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά τοπία του Edensor⁴², το οποίο καλεί τον χρήστη να τον εξερευνήσει και να τον ανακαλύψει μέσα από τα ερείπια, τα οποία κάθε φορά αποκαλύπτουν μικρές ιστορίες του παρελθόντος.

Η Νεκρή Ζώνη είναι ένας χώρος με πολλαπλές δυνατότητες οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν μέσα από διάφορα σενάρια και επεμβάσεις. Η πόλη μπορεί ανακτήσει τον χώρο αυτό όχι μέσα από την ενοποίηση του με τον υφιστάμενο ιστό της πόλης και την αναβάθμιση του σε μια σύγχρονη πραγματικότητα, αλλά μέσα από εναλλακτικά σενάρια τα οποία δημιουργούν νέες αστικές συνθήκες. Η ανάπτυξη της Νεκρής Ζώνης σε ένα λειτουργικό ουδέτερο χώρο σε συνδυασμό με την διαχείριση των αστικών ερειπίων και των αστικών αντικειμένων που τον περιγράφουν, ως τμήματα της σύνθεσης του νέου χώρου, θα μπορούσαν να διαμορφώσουν αυτές τις νέες συνθήκες ενός άλλου τύπου ο οποίος εμπεριέχει την μνήμη του παρελθόντος και συνυπάρχει με την νέα πόλη που αναπτύσσεται ανάμεσα στα δύο τμήματα της διαιρεμένης πόλης.

⁴¹ Tim Edensor, *Industrial Ruins, Spaces, Aesthetics and Materiality*, Berg, New York, 2005, p.21

⁴² Tim Edensor, *Industrial Ruins, Spaces, Aesthetics and Materiality*, Berg, New York, 2005, p.25

Βιβλιογραφία

Βιβλία

1. Carl H. Nightingale, Segregation: A Global History of Divided Cities, University of Chicago Press, 2012
2. Jon Calame, Esther Charlesworth, Lebbeus Woods, Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia, University of Pennsylvania Press, 2009
3. Yiannis Papadakis, Echoes from the Dead Zone: Across the Cyprus Divide, I.B.Tauris, London, 2005
4. Frank Gaffikin, Mike Morrissey, Planning in Divided Cities, Blackwell Publishing, 2011
5. Aldo Rossi, The Architecture of the City, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1984
6. Marc Silberman, Karen E. Till, Janet Ward, Walls, Borders, Boundaries: Spatial and Cultural Practices in Europe, Berghahn Books, 2012
7. War and Cultural Heritage, Biographies of Place, Olga Demetriou, Grand Ruins: Ledra Palace Hotel and the Rendering of 'Conflict' as Heritage in Cyprus
8. Carl Grundy-Wart, EURASIA, World Boundaries, Volume 3, Routledge Publishing, London 1994
9. Samir Kassir; Robert Fisk; Malcolm DeBevoise, Beirut, University of California Press, 2010
10. Συλλογικό έργο. Παραδείγματα = Paradigmata: 9th International Architectural Exhibition la Biennale di Venezia : 9η διεθνής έκθεση αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βενετίας, Υπουργείο Πολιτισμού. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2004
11. Tim Edensor, Industrial Ruins, Spaces, Aesthetics and Materiality, Berg, New York, 2005

Άρθρα

1. Anita Bakshi, Divided Memory and Architecture in Nicosia, Department of Architecture, Clare College, University of Cambridge, 28 November 2008
2. HENK VAN HOUTUM, The Geopolitics of Borders and Boundaries, 2005. [<http://henkvanhoutum.nl/wp-content/uploads/2013/05/geopoliticsborders2005.pdf> (15-7-2016)].
3. Michèle Lamont and Virág Molnár, The Study of Boundaries in the Social sciences, Annual Review of Sociology, Vol. 28 (2002), pp. 167-195. [<http://www.jstor.org/stable/3069239> (15-7-2016)].
4. Pieter Van de Broeck, Erl Vervloesem, Exploring Urban Boundaries, Physical and mental effects of Urban boundaries to the formation of territorial structure, January 2015. [https://issuu.com/vu_tienan/docs/vu_tien_an___exploring_urban_bounda (15-7-2016)].

5. Sharing space in divided cities, Briefing Paper 4, Conflict in Cities, November 2012. [www.conflictinities.org/workingpapers (17-11-2015)].
6. Michael F. DAVIE, A Post-War Urban Geography of Beirut, EURAMES Conference, Warwick, July 1993 [<http://almashriq.hiof.no/lebanon/900/902/MICHAEL-Davie/Post-War.html> (24-11-2015)].
7. Yiannis Papadakis, Nicosia after 1960: A River, A Bridge and a Dead Zone, COST Action IS0803 Working Paper. [http://www.eastbordnet.org/working_papers/open/documents/Papadakis_Nicosia_after_1960_090414.pdf (10-03-2016)].
8. Δρ Α. Κακαράς, 16 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1974 ΓΕΝΕΥΗ. ΜΝΗΜΕΣ ΝΤΡΟΠΗΣ, Αύγουστος 2011, <http://olympia.gr/> (24-3-16).
9. Δρ Α. Κακαράς, Κύπρος πραξικόπημα - Απίλκας : Πως συμπεριφέρθηκαν Έλληνες στρατιωτικοί ποιοι έφυγαν τρέχοντας, 12 Ιουλίου 1974, [www.onalert.gr/stories/kypros-praxikopima-pos-syberifertikan-oi-ellines-stratitotikoi/35622].
10. Γιάννης Μηλιού, Τάσος Κυπριανίδης, Το Κυπριακό μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, Τεύχος 29, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1989
11. Παπαχελάς, Αλέξης, Τα 9 σενάρια διχοτόμησης της Κύπρου, Εφημερίδα Το Βήμα, Δημοσίευση 14/04/2001, [www.tovima.gr/politics/article/?aid=132431 (26-3-16)].
12. C. Hadjichristos, 'Cyprus: Nicosia and its d-Visions', AD (Architectural Design), 'The New Europe' issue, Vo 76 No 3. Editor: Valentina Croci. Wiley-Academy. London. May/June 2006, 12-19
13. Olga Demetriou, Ledra Palace: A journey through time, "Cultural Heritage and the Reconstruction of Identities after Conflict – CRIC" of Cambridge University, [www.cric.arch.cam.ac.uk/index.php]
14. Poly Pantelides, 10 years & 20 million crossings, Cyprus Mail, January 23, 2013 [www.ahdr.info/viewnews.php?nid=104 (13-8-16)]
15. Παναγιώτης Χατζηδημητρίου, Τα οδοφράγματα θα γίνουν εννιά, Εφημερίδα Αλήθεια, 18 Οκτώβρη 2015 [<http://alfanews.com.cy/index.php/politikh/item/19898-τα-οδοφραγματα-θα-γινουν-εννια.html>].
16. Stefano Boeri, USE - UNCERTAIN STATES OF EUROPE, http://subsol.c3.hu/subsol_2/contributors0/boeritext.html [23-07-2016].
17. WHERE CITY BORDER MEETS LANDSCAPE: RE-DRAWING URBAN BOUNDARIES [<http://gestaltung1.eu/WHERE-CITY-BORDER-MEETS-LANDSCAPE-RE-DRAWING-URBAN-BOUNDARIES> (15-7-2016)]
18. Helga Tawil-Souri, Περπατώντας στη Λευκωσία, φαντάζομαι την Ιερουσαλήμ. [<http://www.republic.gr/?p=2430> (18-11-2015)]
19. Κωνσταντίνα Ζάνου, Στη χώρα της νεκρής ζώνης, [<http://www.chronosmag.eu/index.php/s-1145.html> (03-03-16)]
20. Μακάριος Δρουσιώτης, Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία..., [<http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=1019&-V=portraits> (09-03-16)].
21. Πρώτο θέμα, Οδοιπορικό στη νεκρή ζώνη της Κύπρου με τους ειρηνευτές του ΟΗΕ, [<http://www.protothema.gr/greece/article/357542/odoiporiko-sti-nekri-zoni-tis-kyprou-me-tous-eirineutes-tou-oie/> (20-03-16)].
22. Νίκος Χρ. Χαραλάμπους, Πως διασώθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία στη Γενεύη, [http://www.nicoscharalambous.org/index.php?option=com_content&view=article&id=67:2011-07-18-06-01-48&catid=6:2010-12-20-15-28-15&Itemid=10 (24-3-16)].
23. UNITED NATIONS PEACEKEEPING FORCE IN CYPRUS, [<http://unficyp.unmissions.org/>].

24. Λούκας Πάρπας, Κατοικούν στην οδό Πριάμου που μοιράστηκε στα δύο λόγω πολέμου, Φυλάνε Θερμοπύλες, τους ζητούν και φόρους, Εφημερίδα "Ο Φιλελεύθερος", 04 Ιουνίου 2016, [<http://www.philenews.com/el-gr/eidiseis-topika/43/316542/fylane-thermopyles-tous-zitoun-kai-forous-eikones?vid#sthash.ohkpMCwk.dpuf>]
25. Φ. Αργυρού, Τα νέα Βρετανικά έγγραφα, Διχοτομικά μαθηματικά, Εφημερίδα «Τα Νέα», 19-6-2013, [<http://www.tanea-london.net/Themata/FAKELOS-FO4.html>]
26. Scott Oliver, Exploring Nicosia, the Last Divided Capital City In the World, Vice Magazine, January 14, 2015, [http://www.vice.com/en_uk/read/nicosia-the-worlds-last-divided-capital-739]
27. Border action-with(/out)-reaction, [http://www.borders.de/trans-siberian/index_eng.htm]

Οπτικοακουστικό υλικό

1. Υπογραφή γραμμών κατάπαυσης του πυρός, Δικτυακή πύλη «Ψηφιακός Ηρόδοτος» [http://portal.digital-herodotus.eu/?page_id=674 (25-3-16)].
2. «Ατίλας 1974» Ντοκιμαντέρ, Μιχάλης Κακογιάννης
3. «Φάκελος Κύπρου», Ντοκιμαντέρ, Το κουτί της Πανδώρας, ΕΡΤ

Πηγές εικόνων:

Εισαγωγή, Λευκωσία, Πράσινη Γραμμή, Νεκρή Ζώνη

1. Baarle-Hertog & Baarle-Nassau, www.kempen.be/nl/antwerpse-kempen/stadjes-en-dorpen/baarle-nassau
2. Jerusalem, www.uruknet.info
3. Berlin, <http://adst.org/2014/08/the-berlin-wall-is-built-august-13-1961/>
4. Beirut, Chris Steele-Perkins/Magnum Photos
5. Ledras and Ermou street 1963, www.onalert.gr/stories/FAKELOS_KYPROY_1974Pos_fthasame_sthn_eisbolh_toy_AttilaFotografies_ntokoymento/6990
6. <http://www.gettyimages.com/detail/news-photo/nicosias-hermes-street-is-the-scene-of-this-tableau-as-news-photo/517765340>

Timeline

7. <http://www.alamy.com/stock-photo-jun-06-1956-security-forces-set-up-barbed-wire-barricades-in-nicosia-69299704.html>
8. <http://www.thenational.ae/news/world/africa/cyprus-torture-victim-still-seeking-uk-apology#page2>
9. <http://voiceseducation.org/content/line-divide-cyprus-rachael-petts>
10. AP/PETROS KARADJIAS Η οδός Λήδρας στη Λευκωσία όπως ήταν προτού πέσει το οδόφραγμα (αριστερά) και όπως είναι από χθες το πρωί μετά την απομάκρυνσή του (<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=232904>)
11. Ledra Palace Crossing 2003, (<http://www.gettyimages.com/detail/news-photo/turkish-cypriots-pass-the-landmark-ledra-palace-hotel-a-news-photo/1990149#turkishcypriots-pass-the-landmark-ledra-palace-hotel-a-united-nations-picture-id1990149>)